

Kántás Balázs

„KITÉRNI NINCS MÓD”

Kántás Balázs

„KITÉRNI NINCS MÓD”

Közelítések Turczi István lírai, prózai
és drámai alapműveihez

Veszprém, 2024

Kántás Balázs
„KITÉRNI NINCS MÓD”

© Kántás Balázs

A kötet megjelenését támogatta:
a Nemzeti Kulturális Alap

Szerkesztette: Kilián László

Kiadja a Művészetek Háza Veszprém
Felelős kiadó: Grászli Bernadett

Tördelés: Dénes Tamás
Nyomás: OOK-Press Kft., Veszprém
Felelős vezető: Szathmáry Attila

ISBN 978-xxxxxxx
ISSN 1588 3086

Vár Ucca Műhely könyvek 76.
2024

PROLÓGUS

A valósággal való kíméletlen szembenézés derűje

*Általános bevezető Turczi István
irodalmi munkásságáról*

Kortárs magyar irodalmunk idősebb nemzedékének produktív, jelentékeny és sokoldalú alakja Turczi István. Többek között József Attila-, Magyarország Babérkoszorúja, Prima Primissima- és Pro Cultura Hungarica-díjas költő, prózaíró, drámaíró, műfordító, irodalomszervező, könyvkiadó, az irodalomtörténeti jelentőségű *Parnasszus*¹ című költészeti folyóirat alapító főszerkesztője, akinek mind szépírói teljesítménye, mind pedig irodalomszervezői munkássága kiemelkedő, életművéről sorra születnek a tanulmányok a legkiválóbb kortárs magyar irodalomtörténészek tollából.²

Turczi lassan negyvenéves irodalmári pályát tudhat maga mögött, ám mégis fáradhatatlanul alkot, írja egyik magas színvonalú, érdekes irodalmi művet a másik után, miközben az ország egyetlen költészeti tematikájú, igen nivós irodalmi folyóiratát, az évente négy alkalommal megjelenő *Parnasszust* főszerkeszti, illetve könyvkiadóként fiatal és kevésbé fiatal írók, költők könyveit adja ki tucatjával. Hihetetlen munkabíráásért és önzetlen szorgalmáért az egész kortárs magyar irodalom hálával tartozik neki.

A szerző műfordítói életműve önmagában is hatalmas, s olyan jelentős külföldi költőket fordított magyarra, mint például az izraeli Itamár Jáoz-Keszt, az amerikai Dale Carnegie, vagy az ausztrál Tho-

¹ A *Parnasszus* című költészeti folyóirat 1995 óta létezik. Történetéről lásd: *Árnyak és szárnyak. A Parnasszus költészeti folyóirat 25 éve*, szerk. PÁLOS Anna-TURCZI István-ZSILLE Gábor, Budapest, Tipp-Cult Kft., 2021.

² Vö. *Tények melankóliája. Tanulmányok Turczi István műveiről*, szerk. RADVÁNSZKY Anikó, SÜTŐ Csaba András, Budapest, Ráció Kiadó, 2012.

mas William Shapcott, hogy csak néhány fontosabb szerzőt említsünk. Műfordítóként Turczy a legkiválóbb nyugatos hagyományokat követi, és mindig egyszerre törekszik a forma- és tartalomhűsége, a magyar nyelv és kultúra pedig számtalan olyan vers- és prózaafordítást köszönhet neki, amelyekről legfeljebb csupán a bibliográfiai adatokból derül ki, hogy nem magyar szerző írta őket.

A szerző mindemellett kiváló kortárs magyar prózaíró, és ami ez irányú működését illeti, elsősorban a hagyományos történetmesélés híve, lineáris cselekményeket elmesélő prózai művei pedig olykor nem mentesek a mágikus realista jegyeiktől sem – elég, ha a *Minden kezdet, Szemérem* vagy *Deodatus* című regényére gondolunk (ez utóbbi persze az értő kritikusok szerint is inkább verses próza, vagy inkább besorolhatatlan, összműnemi alkotó)... Íróként elsősorban az örök, halhatatlan témák érdeklik, mint a szerelem, a felnőtté válás, az öregedés és elmúlás, az emberek egymáshoz való viszonya. Örök témái ellenére azonban hihetetlenül egyéni látás- és gondolkodásmód jellemzi, prózai műveiben mindig történik valamilyen váratlan fordulat, mely a mindenkori olvasót mély elgondolkodásra, önreflexióra készíti... A mágikus realizmus mitikus elemei és a hétköznapi valóság kíméletlen láttatása prózai munkásságában egyszerre vannak jelen egészséges arányban. Turczy prózai műveinek nagy erénye, hogy a párbeszédék szinte mindig realiztikusak és maiak, a szereplőket az olvasó szinte közvetlenül hallja, ezért azonosulni is képes velük. Regényeit, novelláit átlengi ugyanaz a finom, öncélú pajzánságba vagy izléstelenségbe soha át nem csapó erotika, mely lírai életművében is jelen van – Turczy irodalmi munkásságának ugyanis elengedhetetlen összetevője a másik nem tisztelettel teli szeretete.³

³ Vö. SÜTŐ Csaba András, *Permanens transzparencia. Szöveg, test, fény, árnyék. Turczy István erotiko-lírájának megközelítése szöveg- és képzelméleti támogatással, in Tények melankóliája. Tanulmányok Turczy István műveiről*, szerk. RADVÁNSZKY Anikó, SÜTŐ Csaba András, Budapest, Ráció Kiadó, 2012, 126–136.

Noha a szerzőnek egyáltalán nem fő műneme-műfaja, elmondandó, hogy Turczi István drámaíróként is magas színvonalú alkotó, és nevéhez köthető számos dráma, illetve dramatizált rádiójáték, melyekben ugyanarról a kiváló cselekmény- és karakterteremtő, illetve meghökkentően hiteles párbeszédalkotó készségéről tesz tanúbizonyságot, mint prózai műveiben. Egyszerre tud továbbá nevetetni és megríkatni, feszültséget és (ön)íroniát teremteni, ahogyan az a jó dramaturgiai érzékkel megáldott írótól minden esetben elvárható...

Turczi István azonban – s talán ezzel ő maga is egyetért – mindekelőtt költő, s mennyiségileg a legtöbbet és talán a legjelentősebb műveit is a lírai műnemben alkotta. Költészete egyszerre realista és humanista, noha hatalmas és diverzifikált költői életműve nem igazán sorolható be egyetlen irodalmi paradigmába. Kedveli a kísérletezést, számtalan költői hangnemben és formában képes megszólalni, mégis mindig következetesen önmaga marad.⁴

Szepes Erika 2013-ban kismonográfiát⁵ publikált Turczi István költészetéről, melyben a szerzőt többek között az emlékezet és a hagyományörzés költőjének aposztrofálja, költészetét az *emlékezet-felejtés-megőrzés* hármas folyamatára fűzve fel. Rávilágít arra, hogy Turczi István lírája mennyire *nem posztmodern*, hiszen többnyire korántsem agnosztikus vagy értelmezhetetlen szövegeket produkál, hanem nagyon is szervesen illeszkedik a modern költészeti hagyományhoz. Modernség és posztmodernség közé helyezi el líráját, kimutatva, hogy érzékeli ugyan a posztmodern kor problémáit, s költészetében – eredményesen – fel is használja a posztmodern stílusjegyeket, emellett azonban a nihilizmus korában is bizonyos értékek mellett erősen elkötelezett, modern világnézet olvasható

⁴ Vö. erről leginkább: VILCSEK Béla, *A költészet tört.én.elme. Turczi István Deodatusáról*, in *Tények melankóliája. Tanulmányok Turczi István műveiről*, szerk. RADVÁNSZKY Anikó, SÜTŐ Csaba András, Budapest, Ráció Kiadó, 2012, 159–174.

⁵ SZEPES Erika, *A hagyományember. Turczi István költészetének mélyrétegei*, Budapest, Littera Nova Kiadó, 2013.

ki verseiből. Az alanyiség alakzatát és az utazás toposzát vizsgálja Turczy költészetében, magányos lírai utazónak aposztrofálva a költőt, aki lényegében önmagához érkezik vissza verseiben. Líráját megkísérli elhelyezni az *új-szenzibilis*nek nevezett poétikai térben, majd rávilágít, hogy Turczy még a XXI. században is mintha hinne az öröklétben és a transzcendensben, ezzel ugyancsak szembefordulva a posztmodern kor és paradigma(rendszer) szinte kötelező értékvesztettségével.

Szepes Erika többek között elemzésnek vetette alá Turczy István szójátékait, s arra a következtetésre jutott, hogy esetében jórészt nem öncélú, posztmodern nyelvjátról, sokkal inkább a modernség irodalmi tradíciójához köthető *szómágiáról* van szó. Legutóbbi verseskötetei közül *A változás memóriája* és a lírai főműveként is aposztrofált *Üresség* című könyvével Szepes megítélése szerint többek között Rilke poétikájához tér vissza. Költői beszélője szinte a végletes magány állapotában leledzik ugyan, ám *ez teremtő magány*, melyben/melyből egész autonóm világokat képes létrehozni.

Turczy minden általa alkotott irodalmi műben értéket képvisel egy értékvesztett történelmi időben; a posztmodern vagy inkább már a posztmodern utáni korban is *modern*, azaz tulajdonképpen értékörző költészetére ez pedig halmozottan igaz.⁶ Szepes Erika meggyőzően mutatja ki a szerző irodalmi munkásságában a *jelentés, személyesség és a képviselőség* jelenlétét a posztmodern szélsőséges értékpluralizmust hirdető korban. Turczy Istvánt a modernség hagyományához visszanyúló, verseiben sokrétűen megnyilatkozó, ám mindenképpen értékörző költőnek látja és láttatja, és e megállapítást bátran vonatkoztathatjuk a szerző legutóbbi, *Üresség* című verseskötetére is, mely a költő szándéka szerint is lírai főmű.

Fény és sötétség, remény és reménytelenség, teljesség és üresség, személyes és közösségi létezés, individualizmus és egyetemesség –

⁶ A modernségről, mint korstílusról a legfrissebb szakirodalomból bővebben lásd: WEISS János, *A modernség esztétikai programja. Előadások Benjamin Műalkotás-tanulmányáról*, Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2020.

ezek a nagy, a költőket az ősidőktől kezdve foglalkoztató ellentétpárok Turczi István elégiko-szimfóniájának központi motívumai. Nehéz az *ürességről* mint filozófiai, pszichológiai, társadalmi fogalomról a huszonegyedik században úgy verset írni, hogy a szöveg ne fulladjon közhelyhalmazba. Az egyetemes humanizmust képviselő, mindenkiért és mindenki helyett megszólaló, a posztmodern korban is részben a modernség értékőrző hagyományának nyomdokain járó Turczi Istvánnak azonban mindez meggyőzően, nagy erudícióval sikerült. Az *Üresség* kétségtelenül jelentős, egyetemes értékeket közvetítő, értelmezési lehetőségekben páratlanul gazdag darabja mind a kortárs magyar költészetnek, mind Turczi István lírai életművének. Ebben, de lényegében minden művében Turczi utazásra invitálja mindenkori olvasóját, melynek révén mind az őt körülvevő világhoz, annak paradox ürességéhez és teljességéhez, mind pedig önmagához, belső teljességéhez és ürességéhez közelebb juthat. Csupán rajtunk, olvasókon múlik, követjük-e a költőt a mély jelentést hordozó szavak útján.

A szerző monográfusai közül más-más terminusokkal, de Szepes Erika, Kabdebó Lóránt⁷ vagy Vilcsek Béla⁸ is leírta már a *tragikus derű* fogalmát, amely Turczi István irodalmi műveinek hangulatát, üzenetét, világát jellemzi. Habár nagyon változatos prózai, drámai, és elsősorban lírai életműről beszélhetünk, úgy vélem, ez az, amivel az életmű a leginkább jellemezhető... Turczi ugyanis kíméletlenül leír és elemez, legyen szó prózáról, drámáról, líráról, az embert és az őt körülvevő világot mindig pontosan és analitikusan értékeli, olvasóját pedig mindig szembesíti a kíméletlen diagnózissal. És hát, valljuk be, az ember és az őt körülvevő világ, ha egy kicsit is ismerjük, olyan sok öröme és boldogságra – főként így a huszonegyedik században – okot éppenséggel nem ad, pesszimizmusra és aggoda-

⁷ Vö. KABDEBÓ Lóránt, *Rögeszmerend. Turczi István művének tragikus derűje*, Budapest, Balassi Kiadó, 2007.

⁸ Vö. VILCSEK Béla, *A halandó bosszúja. Turczi István*, Győr, AmbroBook Kiadó, 2019.

lomra annál inkább. Turczi irodalmi műveinek mindenkori beszélője azonban gyakorlatilag sohasem pesszimista – mindig megőrzi derűjét a kétségtelenül tragikus megállapítások ellenére is. A világgal és önmagunkkal való derűs szembenézés képessége, a minden körülmények között megőrzött optimizmus, a gyorsan és kiszámíthatatlanul változó korszakban is stabil értékekhez való ragaszkodás pedig olyan tulajdonsága Turczi István irodalmi életművének, amely a kortárs irodalmon belül azt mindenképpen egyedivé és értékké teszi.

LÍRAI ALAPMŰ

Ember az ürességben, üresség az emberben

*Kapcsolódó tanulmány Turczi István
Üresség – Elégia a másnapért, hajnaltól hajnalig,
négy tételben című hosszúverséhez*

A jelen esszé írásakor épp hatvanéves költő, Turczi István egyetlen kötetben közölt, 1100 soros, *elégia* műfajmegjelöléssel ellátott *Üresség* című grandiózus hosszúverse⁹ a szerző saját, a könyv fülszövegén feltüntetett megfogalmazása szerint lírai főműve. Habár egy hatvanéves alkotó esetében nyilván nem beszélhetünk lezárt életműről¹⁰, a megjelölés mind az *Üresség* terjedelmét, mind pedig poétikai-esztétikai színvonalát illetően találó lehet, ha a szerző önön művéről tett megállapítását a következőképpen pontosítjuk: eddigi lírai életművének legjelentősebb darabja.

Ugyancsak a kötet fülszövegének tanúsága alapján az *Üresség* ihletője nem más, mint Borbély Szilárd *Hosszú nap el* című¹¹, ugyancsak egyetlen kötetben publikált, 1993-as megjelenésű költeménye, mely a *Drámái jambusok* alcímet / műfaj-/ formamegjelölést¹² visel-

⁹ Hivatkozott kiadás: TURCZI István, *Üresség. Elégia a másnapért, hajnaltól hajnalig, négy tételben*, Budapest, Scolar Kiadó, 2017.

¹⁰ Vö. Zsille Gábor kritikáját a kötetről, mely elég hosszan mereng a Turczi-életmű lezáratlanságán és folytathatóságán: ZSILLE Gábor, *Kitölteni az űrt*, Irodalmi Jelen Online, 2017. június 18. <https://www.irodalmijelen.hu/2017-jul-18-1840/kitolteni-az-urt>

¹¹ BORBÉLY Szilárd, *Hosszú nap el. Drámái jambusok*, Pécs, Jelenkor Kiadó, 1993. <http://hunlit.lett.ubbcluj.ro/data/Andras/tantargyak/Komparatisztika/Borbely-Szilard-Hosszu-nap-el.pdf>

¹² Vö. A *drámái jambus* drámái művekre jellemző metrum, többek között ebben íródott Shakespeare több drámája vagy Katona József *Bánk bánja* is. A klasszikus forma a 12 szótagos *jambikus trimeter*, de használatos volt és idővel egyre gyakoribb lett a 11 szótagú *hatodfeles* és a 10-es *ötös jambus* is. Bő-

te. Az azóta tragikus körülmények között elhunyt Borbély Szilárd drámai jambikus hosszúverse, illetve a két jelentős kortárs költő irodalmi barátsága és művészetük intertextuális viszonyrendszere ugyancsak külön tanulmányt érdemelne, itt és most azonban talán jobban tesszük, ha magára a nyilván önállóan is olvasható *Üresség* című Turczi-hosszúversre koncentrálnak, s annak mondanivalójára, lírai megalkotottságára helyezzük a hangsúlyt. Az *Üresség* alcíme szerint *Eléiga a másnapért, hajnaltól hajnalig, négy tételben*, a négytétel szerkezet pedig (*prima vista – sostenuto – capriccioso – con moto*) egy zenei műfaj, a szimfónia szerkesztési szabályai szerint épül fel, továbbá a könyv elején két, a művelt olvasónak iránymutató mottót olvashatunk. Az egyik Rilke első duinói elégiájának egy mondata Nemes Nagy Ágnes fordításában: „*Hogyha kiáltanék, ki hallana engem*”, a másik pedig Borbély Szilárd *Hosszú nap el* című költeményének egy sora: „*Ki voltam én Hogy többé nem vagyok*”. Bár írásjel az idézetek végén nem szerepel, valójában mindkét mondat kérdés. Kérdés, kétségbeesett kiáltás, melyet a költői beszélő intéz a világhoz / Istenhez, és amelyre már a válasz is magában foglaltatik: valószínűleg *senki...* Az ember eredendő magányosságának, a lelkében tátongó *üresség*nek drámai-elégikus mondatai ezek Rilke és Borbély Szilárd szájából, melyeket Turczi István saját költészetében továbbgondol. Talán közelebb visz minket a grandiózus poéma megértésének lehetőségéhez, ha az interpretációval szerkezeti egységenként, tételenként haladunk.

---

vebben lásd például: Kecskés András, *Az újmértékes verselés*, in *Nyelv és vers*.
online: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/pannon-pannon-enciklopedia-1/magyar-nyelv-es-irodalom-31D6/a-nyelvi-mualkotas-3B63/nyelv-es-vers-kecskes-andras-3B8B/az-ujmertekes-verseles-3BED/>

Első tétel – a prima vista

Turczi István lírai elégia-szimfóniájának első tétele magányos, meditatív-drámai felütéssel veszi kezdetét, melyben a költői beszélő önnön egyedüllétére, a világba való belevettségére ébred rá:

*Hiába mesélném el
A fény másképp emlékszik
a sötét zugokra
Elvéteni, csak nem elvéteni
Nem Semmiképp sem
Araszolni előre Vagy ki tudja
Vétlen tárgyak közt hernyózva
lassan Lassan, ha múlik is
Az ébredő mostban Még a fény előtt,
mikor még nem tudható, ki, mit, miért,
minden, értsd: minden
megtelik ürességgel Ami az élet
Ürességgel telik, ami a vers maga
Micsoda freskó Micsoda tékozlás
Ehhez én nem is kellek Ehhez én,
látod, nem is Ehhez én, ehhez én
kicsit mégis Ha már És csak
egyetlenegyszer Még ezt Még így
De aztán hallgatok mint az út*

A versszöveg többek között a kereszténység teremtéstörténetére, az európai kultúra egyik sarokkövére játszik rá, mely szerint kezdetben nem volt semmi, csupán az *üresség*, Isten pedig e semmiből teremtette a világot, a létezést. Turczi István beszélője alapvetően Istenhez, halott költőtársához, Borbély Szilárdhoz, önmagához, valamint a mindenkori *Olvasóhoz* is beszél. Az *én* és a *te* alakzatai bizonytalanok, nem jól, vagy egyáltalán nem körülhatárolhatók, és

éppen ez által egyetemesek. Bizonytalanná válik az egész külvilág, a költői beszélő egyre kevésbé talál benne kapaszkodót az áradó hoszszúvers folyamán, az első tétel közepe felé pedig a lírai szubjektumot egyre jobban körülveszi az üresség:

*Úgyis más lesz, ami lehetne,
és máshogyan, ami volt
Kitérni nincs mód, mondom
Csak semmi volna mindenen túl
A fehér, érzékeny és valós
Csak a Semmi,
a minden másnál tömörebb anyag,
az volna megkapaszkodni
Beszippantani a friss levegőt
Beszippantani az életet
a kimeríthetetlen lélegzet csarnokában,
itt, itt és megint itt,
a lassan nyíló zuglói ég alatt,
kis kertre néző teraszom
fakorlátjába kapaszkodva, amíg
szívem rítust cserél
Kezdődjön el a fény
Csodának ez is épp elég
A hajnal A hajnal A haj
nal, ahogy az ég palatáblájára
lehelem és kitaratom a szót,
már szájmeleg
Az én hajnalom*

Ahogy pedig az elégia retorikája halad előre a verssorokon át, az üresség grandiózus motívumát egyre inkább áthatja a költői beszélőt mintegy fizikálisan is megbénító jelenség, a némaság, a hallgatás / elhallgatás, a nyelvi kifejezőkészség elvesztése:

*Az ámulatom ugyanolyan néma,
mint a reggeli nap, mikor futtában
a padlóra ejti egy ablak árnyát*

*Néma
Néma minden
Csak a hajnali szél
Csak fenyőfám susogása
Ahogy millió tűlevél szavalja
megállás nélkül hőskölteményeit*

Ma is meghívást kaptam felolvasásukra

E mondatukat olvashatjuk az első tétel utolsó soraiban, azzal a paradox, iróniától sem mentes komplex metaforával zárva, mely szerint a költő ma is meghívást kapott a kertjében lévő fenyőfa tűleveleinek (néma, tehát nyelven túli / kívüli) felolvasására. Az első tétel képletesen az elhallgatásba fullad, így tűnik át a líraretorika második tételbe, a *sostenuto*ba.

Második tétel – sostenuto

A grandiózus elégiko-szimfónia második tételének elején a költői beszélő ugyancsak saját *énjének*, és persze úgy általában az emberi *énnek* integritására kérdez rá:

*Az Énből mi lenne, ha nem sok-sok énből volna
A sokból mi lenne, ha Egy volna a sok
Sok egyből egy is sok
Sok ismeretlenes egyetlen,
egyenegy, a Leg
Egyből sok lenne*

*És azonnal nem én lenne
És nem figyelne rám
És sípolni kezdene, mint teafőző a gázrezsón*

Számolni kell a reggelekkel

*Most A mostban
A gőzölgő mostban
Konyhám közlekedő edényei közt
Elmosatlan napok Odakapott tej
Kávézacc Foltos terítő Kiflimaradék
Felbontatlan gázszámlák Hivatalos értesítés
Akár a teafilter, lóg belőlem az idő a gőzölgő
mostban Három cukor Fél citrom Sütemény
Azt rágcsálom Anyám sütötte Finom
és ártatlan ízű Egy kisfiú van belesütve
Aki én Aki én Aki én vagyok*

A költői meditáció egy konkrét helyszínen, a lírai szubjektum konyhájában kezdődik / folytatódik, és a konkrét világból fokozatosan lép át a lírai beszéd az elvont, filozofikus síkra, ahol egy idő után már – paradox módon – a (nagybetűs) *Semmit*, az emberben és a világban tátongó egyetemes ürességet *faggatja*:

*A Semmit faggatom Hová lesz,
ha feltűnik, hová, ha el, és nem marad
utána semmi És hol marad, ami előtte
volt, nem tudom, hol marad, hol maradnak el
a dolgok A dologtalan, a cselekvő ígék
A színek Az árnyak A régi reggelek*

*Nem tudom, honnan a hajnal,
honnan a kék, honnan a köd,*

*honnan a tehetetlen mohóság,
honnan a hidegen kopogó hangok
a halántékomon Honnan a kontúr
A kontúr, ahogy megfogalmazódik
Honnan a füst, mondja már meg valaki,
mely úgy száll föl, mint az áhitat
Honnan az áhitat Ismerem ezt az érzést
Mintha én sóhajtanék
Várok Ha már várás van
Üres a papírom, csak a szél jegyzetel*

*Idő
Ha van Ha nincs
Már észre sem*

Az egyszerre drámai és meditatív-filozofikus versbeszéd lassan az idő dimenzióját is elbizonytalanítja, vagy legalábbis konstatálja annak bizonytalanságát és megfoghatatlanságát, és a tétel végére repetitív módon visszatér a némaság, az elhallgatás, a nyelv médiuma elvesztésének motívumához¹³:

*Nyílik a szám Mondanék valamit vagy
inkább kiáltanék Nem jön ki Nincs hang
Mintha benn se lenne Ha kiejtem, nincs,
ami kiessen Ha kiejtem, nincs
Ha leírom, nem az enyém
Nem az enyém belőle semmi
Szavak nincstelenje Ez vagyok*

¹³ Vö. Kovácsné Kiss Csilla kritikájával az Ürességről: KOVÁCSNÉ KISS Csilla, *Kezdetben volt az üresség. Turczi István új kötetéről*, A Vörös Postakocsi Online, 2017. október 17. <http://www.avorospostakocsi.hu/2017/10/17/kezdetben-volt-az-uresseg-turczi-istvan-uj-koteterol/>

A költő, akinek lényegében egyetlen teremtő eszköze a nyelv, a szavak, itt elidegenedik saját nyelvi termékétől, szövegétől, és *szavak nincstelenjeként*, önkifejezésre képtelen néma szubjektumként, minden javától-képességétől megfosztva áll a néma ürességben. Ezzel az ismétlődő lírai-drámai fordulattal ér véget a második tétel, és e teljes nincstelenségben *beszél tovább* a lírai szubjektum harmadik tételben, a *capriccioso*ban.

Harmadik tétel – capriccioso

Az *Üresség* harmadik tétele konkrét-biográfiai tények, emlékek felidézésével veszi kezdetét a lírai beszélő részéről:

*Az olyan világban,
ahol nem fér el az Isten,
az embernek sincs helye
Ezek voltak anyai Nagyanyám
utolsó tiszta szavai a tatai öregotthonban
kilencvenhárom évesen, amikor járni se,
enni se bírt már, és kívánta a halált
Csodálatos nő lehetett
Ezek voltak az első tiszta szavaid,
amikor Nagyanyám temetése után
megismertelek*

*Most a fákat nézem a kobalt-ég alatt
A kihúnyó őszi délutánban
fekete evezők kísértik árnyukat
A fákat nézem, ahogy várják az esőt
A fák belsejében állnak, akiket szerettem
Néző vagyok
és mindig van látnivaló*

*Előredölve bámulok az ötödik világtáj felé
Fülek a vállak síkjában
Köldök és orrlyukak egy vonalban
Nagy levegő Azután előre-vissza*

A lírai szubjektum egyrésztől felidézi immár halott nagyanja utolsó értelmes mondatait, melyek mélyen az emlékezetébe véődtek, valamint a szeretett (talán a versbeszéd elhangzása idejében is szeretett) nővel való találkozás emlékét. „*Az olyan világban, / ahol nem fér el az Isten, / az embernek sincs helye*” – hangzottak a költői beszélő nagyanja utolsó értelmes, tiszta szavaival, ez pedig kétségkívül reményt adhat a mindenkori olvasónak is az *ürességben való létezésről* való lírai meditáció közepette. Az elhunyt rokon utolsó szavainak felidézése után a szeretett nővel, egy stabil tevel való megismerkedés emlékei idéződnek fel. *Én és te* alakzata, a személyes névmások referenciája, megszólító és megszólított személye itt határozottan konkréttá válik, egészen a biográfiai emlékekig redukálva a versbeszédet. Egyértelműen egy férfi szubjektum beszél egy nőihez, egy megismerkedés és egy nagy szerelem kibontakozásának emlékéiről, majd egy majdani közös élet emlékeiről van szó. A versszöveg retorikájában végig jelenlévő filozofikus-elvont sík mellett itt a beszéd iránya és referenciája végig meghatározható marad, hiszen felidéződik többek között a beszélő és a megszólított násztújtjának emléke is:

*Hiszek a kövek és illatok erejében
Erős lehet, aki ismeri a számok hatalmát
Erős lehet, aki a könny és nevetés
gyökere alatt él Aki ambróziával táplálkozik*

*Felvidéki rokonaim egyszer küldtek
egy nagy csupor friss arany-színű mézet
Kenyérre kentek Lecsöpögött*

*Túl édes, de kenyérrel jó Mondtad
Még cuppogtál is hozzá
Ragadtunk mint a nászutasok
örkényeskedve
azon a bizonyos légyapíron
Ezek voltak a mézesheteink
Méz volt a kávéfőzőn A virágvázán
A gumipapucsban A vécéülőkén
A távirányítón A laptopon
Még a ledzeppelines pólóm is ragadt
Túlcsordult a ház veled
Odaszoktak a környék macskái
Jó, hogy medve nem volt a közelben
Ezek voltak a mézesheteink*

Beszélő és megszólított tehát házások, a lírai szubjektum a feleségéhez szól. A harmadik tételben vége felé azonban, a személyes-biográfiai emlékek dimenzióján túlhaladva a beszélő ismét elvont-bölcséleti síkra evez. Turczi István hosszúverse teljes terjedelmében idézi (németül, eredeti nyelven) és integrálja szövegében Paul Celan egyik ismert, nyelvfilozófiai tematikájú versét, az *Ein Dröhnen* kezdetű költeményt:

*Ein Dröhnen: es ist
die Wahrheit selbst
unter die Menschen
getreten,
mitten ins
Metapherngestöber*

*Már eső xilofonozik
az ablakpárkányon
Felveszem a kapucnis kordzakómat,
és szívarkára gyűjtök*

*Az ég ólomtakarója alatt
összébbszűzódnek a dombok
Egyre ömlik a víz Ránkszakad
A kerten túl átgázol a kőhányáson
Már zúdul is le a falu felé
A villámlásban
egészen közlelől
tiszán kivehetően
látom létem
Léthe*

Paul Celan az e versben megfogalmazott metaforaellenessége kísérlet az emberi nyelv megtisztítására¹⁴, a nyelvi általi medialitás, közvetettség valamilyen fokú csökkentésére. Celan kései költészetében a szavak már nem metaforaként referálnak valamire, pusztán önmagukban állnak és alkotnak költői valóságokat.¹⁵ A nyelv metaforáktól való megtisztításának vágya kapcsán talán érdemes idézni Celan Turczi István által intertextuálisan saját versfolyamába illesztett, *Ein Dröhnen* kezdetű versének magyar fordítását is:

MEGZENDÜL AZ ÉG:

*az igazság maga
lépett az emberek
közé,
metafora-
fergetegbe.*

Lator László fordítása ¹⁶

¹⁴ Vö. MIHÁLYCSA Erika, *A nyelv ijesztő megtisztogatása. Paul Celan: A szavak estéje*, Korunk, 1999/1.

¹⁵ BARTÓK Imre, *Paul Celan. A sérült élet poétikája*, Budapest, L'Harmattan, 2009, 29.

¹⁶ A vers eredetileg az alábbi kötetben került publikálásra: Paul CELAN, *Atemwende*, Frankfurt am Main, Suhrkamp Verlag, 1967. Lator László fordítása az alábbi kötetben jelent meg: Paul CELAN, *Halálfűga*, ford. LATOR László, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1980, 87.

Az emberi nyelv Celan – s jelen esetben az őt megidéző Turczi – számára nem egyéb, mint *metaforák fergetege*, azaz valamiféle kaotikus, rendszerszerűséget nélkülöző közeg. E fergetegbe lép alá az emberek közé valamiféle felettes igazság, ezen igazság kapcsán pedig talán eszünkbe juthat Nietzsche metaforákról alkotott elmélete is.¹⁷ Nietzsche szerint – s a nyelvtudomány számára ez ma már nyilván nem újdonság – még a nyelvi közhelyek is metaforizáltak, Celannal gondolva ily módon mindennapjaink nyelve tisztátalan, zavaros, a szabatos kifejezésre alkalmatlan médium, mely adott esetben túlzottan is mediális. Vajon *igazság* csak akkor létezhet, amennyiben azt egy metaforáktól mentes nyelven fogalmazzuk meg? A kérdés nyilvánvalóan messzire vezet és nincs rá egyértelmű válasz, azonban Celan fenti verse szerint mindenképp úgy tűnhet, egy metaforáktól megtisztított nyelv még képes lehet igazságok kifejezésére, a metaforizáció megszüntetése pedig csökkentheti az emberi tapasztalatok és közlések sokszoros közvetítettségét. Turczi elégiko-szimfóniájának harmadik tétele hasonló következtetésekkel zárul, a költői beszélő pedig felhőszakadásban-villámlásban (az *Ein Dröhnen* kezdetű Celan-vers mennydörgéséhez hasonlatos körülmények között) konstatálja, hogy *látja* (saját) *létét*, amely (ez esetben szójátékot sem nélkülözve) nem más, mint a *Léthe*, azaz a görög mitológia alvilágának, a Hádésznak egyik folyója a kettő közül. *Mnemoszüné* az emlékezés, *Léthé* pedig a feledés folyója, melyből a holt lelkek azért isznak az alvilágba való belépés előtt, hogy elfeledjék korábbi, földi életüket. Súlyos, drámai-mitikus következtetés, mely szerint az emberi létezés maga lenne a feledés, s életünk múltával talán mindnyájan elfeledettségre ítéltetünk. Ezzel a következtetéssel zárul a harmadik tétel, és ezzel terheltlen veszi kezdetét a negyedik tétel, a *con moto*.

¹⁷ Vö. Kiss Noémi, *Határhelyzetek – Paul Celan költészete és magyar recepciója*, Budapest, Anonymus, 2003, 112.

Negyedik tétel – con moto

A negyedik tételben a kör bezárul – hiszen emlékezhetünk, Turczi István verse alcíme szerint *elégia a másnapért, hajlantól hajnalig, négy tételben* – tehát metaforikusan huszonnégy óra, egyetlen nap leforgását örökíti meg. A versbeszéd hajnalban indul, és hajnalban is ér véget. A negyedik tétel kezdetén már hajnal van, s a versbeszéd huszonnegyedik órája felé közeledünk:

*A hajnalok vakok,
mint az újszülött macskák
Amit akarnak, azt tesznek velem
Bennük úgyis csak holnap kezdődöm el
Én, a sötét, a súlytalan életem, akárhány évem
És elfelejti majd e test, hogy test
Elfogy belőlem, megtelik velem
Csak a szél tart össze az ágylábak között
És az idő árnyéka: az álom
Árnyak vésődnek árnyra
Az agy elejti az arcokat,
mikor bevetésre indulnak démonaim
Gyémántsútrák és szentbeszédek vannak
a sötétségben eltemetve Meddig tart,
és miért nem enged Mintha suttogásban járnék
Gúnyoros jambusokat morzsol el a száj
Megtanulja és elfelejti Megtanít és elfelejt
Előre emlékezik, hisz álom
És lát Látva lát
Minél feketébb a sötét, annál erősebben*

*Megtörténik, ami még nincs
Kilobban Beomlik Maga alá temet
Önmagam ellen mit is tehetnék*

Az álmok mind a szív szerinti rokonaim

A versszöveg lírai beszédmódja egyre rezignáltabb hangon szólal meg, a költői szubjektumot és környezetét pedig szépen lassan, feltartóztatlanul kitölti az egész mű címadó jelensége, a megragadhatatlan-leírhatatlan-elmondhatatlan, konkrét és filozófiai síkon is megjelenő fogalom: az *üresség*.

A harmadik tétel közepe felé jelenik meg egy egyszerre csodálatos és démoni, mitikus nóalak, s következik egy szeretkezés metaforikus leírása, erősen, félreérthetetlen utalásrendszerrel rájátszva az *Énekek énekére*. Az erotikus motívumok használata jellemző Turczi István amúgy nagyon is emberközpontú és olykor minden pesszimizmusa ellenére is életigenlő költészetére¹⁸, itt azonban a nő alakja inkább szimbolikus-metaforikus, mint konkrét, az olvasó pedig nem tudhatja egészen pontosan, hogy egy bizonyos nőhöz intézett, rapszodikus szerelmi vallomást vagy inkább imaszöveget olvas¹⁹, a nóalak pedig nem más, mint – az emberrel igen disszonáns viszonyban álló – Isten metaforája:²⁰

¹⁸ Vö. V. GILBERT Edit, *Nőkép, férfikép, emberkép és önkép Turczi István életművében*, in *Tények melankóliája. Tanulmányok Turczi István műveiről*, szerk. RADVÁNSZKY Anikó, SÜTŐ Csaba András, Budapest, Ráció Kiadó, 2012, 210-217., valamint: SÜTŐ Csaba András, *Permanens transzparencia. Szöveg, test, fény, árnyék. Turczi István erotikó-lírájának megközelítése szöveg- és képeleméleti támogatással*, in *Tények melankóliája. Tanulmányok Turczi István műveiről*, szerk. RADVÁNSZKY Anikó, SÜTŐ Csaba András, Budapest, Ráció Kiadó, 2012, 126-136.

¹⁹ Vö. VAJDA Károly, *Líra, liturgia, literalitás Turczi István költészetében. Az ima indiszponabilitásának jelentősége*, in *Tények melankóliája. Tanulmányok Turczi István műveiről*, szerk. RADVÁNSZKY Anikó, SÜTŐ Csaba András, Budapest, Ráció Kiadó, 2012, 87-111.

²⁰ Az *Énekek énekével* való párhuzamot Zsille Gábor is felveti. Vö. ZSILLE Gábor, *Kitölteni az úrt*, Irodalmi Jelen Online, 2017. június 18.

<https://www.irodalmijelen.hu/2017-jul-18-1840/kitolteni-az-urt>

*Tagjaira bomlott férfinő Szerelmi
díler Mégis: a négy elem bizalmasa
Teste, ez az összenőtt, tömör üresség,
kitörni készül, magában nincs helye*

*Was uns
zusammenwarf,
schrickt auseinander,
ein Weltstein, sonnenfern,
summt*

*Akkor előrelépett, mint aknára, úgy
A zenébe kapaszkodva lendült, suhant,
emelkedett Örvény iramlott lábainál Kinyílt
Bezárult Egyszerre forrón és szenvtelenül
Meggördült Visszacsuklott Majd hirtelen
fellebbent Fel a magasba, hol sötét tömegével
az ég összelapul Hol nincs már, ami elválaszt
Ami összeköt És számon semmit se kérhetek
Mekkora hatalmat használ Amit akar,
azt tehet velem Minden hajnal kultusz és kín
Sohase az történik Sohase az jön el
Mohóságom csődje, ha utolér, mégis merre
Szétrebbentek az ujjai, mint a madarak
Kibontott hajával telefirkálta a levegőt*

Az Énekek énekére való egyértelmű utalásokon túl versszimfóniája negyedik tételében Turczi intertextuálisan saját művébe integrálja Paul Celan egy másik, viszonylag ismert kései költeményét, a *Was uns* kezdetű poémát, melyet az érthetőség kedvéért ugyancsak érdemes magyar fordításban is megidézünk:

Ami bennünket

összedobott,
szétszalad,
naptávol világkő
zúg.²¹

Lator László fordítása²²

A fenti rövid vers, akár csak Paul Celan kései verseinek többsége, valószínűleg többféleképpen, akár egymásnak ellentmondó módokon is értelmezhető. Jelen tanulmány pusztán egyetlen rövid, érintőleges értelmezésre tesz kísérletet. A vers beszélője többes szám második személyben szólal meg. *Valakikről* van szó, akik összekeverültek, ám az őket egymáshoz vető tényező szétzilálódik, szétszalad. Az utolsó két sorban a mindössze ötsoros, hermetikus, enigmatikus vers a szubjektív szférából az egyetemes szférába lép át, „naptávol világkő zúg”, azaz a naphoz viszonyított távolságban (?) / nappal azonos távolságban maga a Föld, a világ, melyet a költői beszélő kövel azonosít, megzendül, zúgni kezd. A *mi* lehet ugyan a költői beszélő és kedvese, elválásuk pedig szakítás, egy szerelem vége, mely az egyéni beszélő számára akár olyan, mint egy apokalipszis, ezt pedig a „naptávol világkő” zengéseként éri meg. Ugyanakkor a Celan-vers értelmezhető apokaliptikus költeményként is, ahol a *mi* személyes névmás talán minden emberre utal, az őket eddig egységben tartó erők, eszmék pedig szétzilálódnak, szertefoszlanak – a világkő megzendülésre valaminek a végére, talán magának a civilizáció végére utalhat – figyelembe véve Paul Celan költészetének kontextusát egyáltalán nem lehetetlen, hogy a vers nem is a jelenre, sokkal inkább a múltra, a második világháborúra és a Holocaustra utal, az apokaliptikus látomás pedig nem jövőbeni, hanem múltbéli

²¹ A vers eredetileg a *Lichtzwang – Fénykényszer* c. kötetben került publikálásra. Lásd: Paul CELAN, *Lichtzwang*, Frankfurt am Main, Suhrkamp Verlag, 970.

²² Lator László fordítását lásd: Paul CELAN, *Halálfüga*, Budapest, Európa Könyvkiadó, 96.

vízió a világ végéről. Hogy Turczi versén belül melyik értelmezési lehetőség tűnik valószínűbbnek, azt nem egyszerű eldönteni, s talán nem is kell eldöntenünk – hiszen az egy adott személlyel való viszony metaforikus leírása egyetemesen is szólhat az emberi viszonyok komplexitásáról. Habár látszólag ember és ember, szubjektum és szubjektum viszonyáról van szó, az ember kénytelen újra és újra ráébredni, hogy mind a két szubjektum közti teret, mind pedig az ember saját belső lelki terét az *üresség* tölti ki. Az emberi élet hiábavalósága és üressége, az ember és ember közötti, de akár az Isten és ember közötti tér áthatolhatatlan üressége, a hétköznapiok sivárságából fakadó lelki-társadalmi vákuum, a posztmodern fogyasztói társadalom immorális-materialista kiüresedettsége, és a komplex toposz értelmezési lehetőségeit, az emberi létezésben megnyilvánuló dimenzióit még hosszsan sorolhatnánk.

Az egyetlen kötetben közölt, 1100 soron keresztül áradó elégia meditatív-filozofikus alaphangulata mellett komor hangnemben szólal meg. A költői beszélő visszaemlékszik élete számos mozzanataira, nagyanyja utolsó szavaira, az élete szerelmével való megismerkedésre, ám szükségszerűen nem minden emlék szép. Számot vet élete jelenével is, súlyos kérdéseket intéz önmaga és a világ felé, de a válaszok nehezen adják meg magukat, a helyszínek, leírások, rögzített állóképek többségüket tekintve korántsem derűsek. Turczi elégiján belül szinte mindig az én személyes léthelyzetéből indul ki, ám korántsem marad meg pusztán afféle alanyi költőnek – a metafizikai világ, a látható léten túli léten túli létezés lehetőségei izgatják, s egy költőt kétségtelenül mindig elszomorít, ha a végső nagy kérdésekre nem találhatja meg a választ. Hiszen ki más is kérdezhetne, mint önmagát és a mindig felette álló nyelvet, esetleg a mindenkori olvasót? A nyelv azonban nem mindig ad kielégítő választ, sőt, sokkal inkább megtéveszt, töredékes válaszokkal szolgál – miként arra a Paul Celantól teljes terjedelmében a szövegbe beidézett négy rövid vers némelyike is utal –, a lényegét a homályban hagyva, hogy mind költő, mind olvasó csupán annyit lásson a mögöttes világból,

amennyit léthelyzetéből kifolyólag láthat, a többit pedig egészítse ki, gondolja tovább. Turczi versbeszélője elsősorban analitikus létezés-összegzésben gondolkodik, az emlékképek és pillanatnyi asszociációk leparlásának szándéka vezérli és szervezi egységbe fegyelmezett, jól szerkesztett versszöveget. Végig jelen van ugyanakkor egy megmagyarázhatatlan félelem, egy érzés, mely az olvasónak is hamar eszébe villanhat a kötet verseit olvasván: mintha az adott igazság, a keresett valóság-rész egy perccel korábban még ott lett volna, s épp akkor illant volna el, mikor a költő megkísérelte volna végre megfogni, rögzíteni és a szavak teremtő ereje által a maga változatlan formájában megörökíteni. Egyfajta *Unheimliche*, bizarr, ugyanakkor természetes bizonytalanság-tapasztalat ez – hiszen a létezés és azon belül maga az ember személyisége és léthelyzete olyan hirtelen változik, hogy az szinte megragadhatatlan és leírhatatlan, a mindenkori versszöveg pedig csupán a változás előtti állapot hült helyét képesek megőrizni. A létezés változásainak rögzíthetetlensége pedig az emberben egyfajta bizonytalanságot, ürességet, hiábavalóság-érzetet generál. E tekintetben líraretorikai szempontból Turczi *Üressége* igen sokban hasonlít a költő *A változás memóriája* című²³, 2011-ben megjelent verseskötetéhez, az életművön belül olvasható annak egyfajta folytatásaként, még ha igen sokban el is tér tőle.

Mindemellett persze jelen van a kötetben az alapvetően komor, meditatív és melankolikus hangnemen túl valami más is, mely sajátos bájt, egyéni atmoszférát kölcsönöz a versszövegeknek. A komorságba vegyül némi derű és játékosság is – Turczi rá jellemző módon itt sem állhatja meg, hogy ne játsszon, kísérletezzon, feszegesse egyébként fegyelmezett és jól megmunkált líranyelvének határait. Nyelvileg polifonikus, sokszínű vers ez, melyben a szentenciózus-meditatív alapstíluson túl vegyülnek szójátékok, szleng kifejezések, mű- és szakszavak, neologizmusok. Nem mentes tehát mindez az alapvetően bölcselkedő és homlokráncoló, elégikus költői attitűd az

²³ Vö. TURCZI István, *A változás memóriája*, Budapest, Palatinus Kiadó, 2011.

iróniától és öniróniától, a humortól és a játéktól sem. S éppen ez a helyenként, foszlányokban megjelenő könnyedség az, mely a költői beszélő számára elviselhetőbbé, túlélhetővé teszi a mindennapok keserű egzisztenciális valóságát, a kísértő emlékek forgatagát, a sorok mögött asztráltestként végig jelenlevő, ihlető barát és pályatárs, Borbély Szilárd elvesztését, illetve a létezés bizonyos szegmenseinek hozzáférhetetlenségét.

Az *Ürességben* valami határozottan elkezdődik, mégpedig egy igen erős és határozott költői meditáció, mely a kötet keretein belül talán korántsem ér véget – Turczi István áradó elégiája *hajnalról hajnalig*, azaz a másnap kezdetéig párbeszédet kezdeményez a mindenkori olvasóval, egyúttal felszólítást is intézve felé, hogy magában próbálja meg befejezni, amit a költő a maga útján megindulva elkezdett. Találja meg a saját válaszait, szegődjön a költő és szöveg mellé útítársul. Talán érdemes idéznünk a kötetben elrejtett üzenetet legjobban összefoglaló lírai epilógust, az *Üresség* néhány utolsó sorát, mely talán a választ is magában rejtja a versszövegben feltett kérdésekre, s egyúttal valamiféle reményt is sugall az olykor reménytelennek tűnő emberi létezésben:

*Nem tart már soká Levonulnak az árnyak
Jön a reggel Beköszön a másnap
Ami nem is jön, csak itt van
A vállán tartja a levegőt
Megérintett tárgyak nyelvén szól hozzád
És megtelik bizalmas ürességgel
Reggel van Más nap
Egyszerre nyílik ég és konzerv
A mozdulat fénné élezi a kontúrokat
Aki szeretni készül,
keressen tágasabb csöndet a hallgatásnál
Aki szeretni készül,
hallgasson boldog zenét*

Fontos, az értelmezéshez a befogadó számára fogódzókat nyújtó tulajdonsága a műnek az elégiaszöveg zenei megkomponáltsága, zenei szabályokra épülő ritmikus volta, a szimfónia műfaját leképező struktúrája. Ezt az értelmezési szempontot erősíti, hogy a zene a versszövegen több helyütt motívumként is megjelenik. A zenei referenciarendszer okán az *Üresség* mint versmű egyszerre tekinthető valamilyen módon nyelvi és nem-nyelvi médiumnak, mivel a zenei szerkesztettség már nyelven kívüli tulajdonsága a szövegnek, annak tartalmát, üzenetét azonban maga is közvetíti, egy ritmikus, zenei minták szerint megszólaló szöveg pedig nyilvánvalóan többet hordoz, mintha csupán egyszerűen, a természetes nyelvhez közel álló módon megszólaló prózai szöveg volna. Hiszen közismert, hogy az *olvasás* bizonyos történeti korokban, egészen a nyomtatás elterjedéséig hangos olvasást jelentett, a vers kritériuma pedig az énekelhetőség, a zenei megkomponáltság volt – míg nem létezett a nyomtatott szövegek médiuma, az irodalmi szövegek bizonyos része elsősorban akusztikus médiumokon keresztül szólalt meg, melyekben olyan nem-nyelvi elemek is jelentéshordozó erővel bírtak, mint a ritmus és a zene. Költészet és zene, különösen líra és vokális zene éppen ezért nem válnak el egymástól gyökeresen, hiszen közös történeti múltra tekintenek vissza. Elterjedt megközelítés az is, hogy a zenei szerkesztettség és az akusztikus megszólalás oly mértékben képes önálló médiumként viselkedni, hogy bizonyos esetekben – például dalok vagy megzenésített versek esetében – a nyelvi textúra teljesen háttérbe szorul, és akár esztétikailag értéktelen, adott esetben giccses szöveg is képes ugyanazt a hatást tenni a befogadóra, mint egy értékes irodalmi szöveg, ha megfelelő dallamon szólaltatjuk meg.²⁴ Érdekes lehet ugyanezen elképzelést a jelen versszimfóniára alkalmazni, és feltenni a kérdést: milyen hatást lenne képes az elérni, ha a mindenkori befogadó esetleg megzenésítve hallaná azt olyan módon, hogy a textuális vers maga egyre inkább háttérbe szorul?

²⁴ Vö. Susan K. LANGER, *Feeling and Form. A Theory of Art*, London, Routledge and Kegan Paul, 1953.

Turczi István a kötet függelékében gondosan közli azon szerzők jegyzékét, akiknek műveire verse az intertextuálitás valamely alakzatán keresztül utal, akitől *egy-egy szó, kifejezés, mondat vagy verssor* olvasható az *Üresség* 1100 sora közé rejtve (nem is annyira rejtve, hiszen a szövegközi citátumok a tördelés során dőlt betűvel kerültek kiemelésre). A lista a teljesség igényével a következő: Borbély Szilárd, Paul Celan, Paul Cezanne, Gergely Ágnes, Hules Béla, József Attila, Kemenczy Judit, Keszthelyi Rezső, Kurdi Imre, Gwendolyn MacEven, Radnóti Miklós, Rainer Maria Rilke, Orbán Ottó, Simon Balázs, Szabó Lőrinc, Tarján Tamás, Tóth Árpád, Vas István, Ludwig Wittgenstein, Adam Zagajewski. Gazdag és illusztrális névsor – többnyire költők és írók, akad azonban köztük egy-két képzőművész, filozófus, irodalomtudós is. Szellemi tájékozódási pontok, fároszok a költő számára, akiknek a nyomán részben halad a lét- és világertelmezésben. Jelen esszé nem tekinti elsődleges feladatának Turczi István hosszúverse, az *Üresség* intertextuális dimenzióinak részletes elemzését, hiszen előfeltevése, hogy a mű egyetemes-humanista költői üzenete, ha van ilyen, az intertextuális referenciák részletekbe menő analízise nélkül is felfejthető. Mind ezen felül a Turczi által teljes terjedelmükben, nem csupán töredékként, sor- vagy mondatszinten megidézett Paul Celan-versek kapcsán talán már többet is szóltunk az *Üresség* intertextuális vonatkozásairól, mint kellett volna...²⁵

Itt jegyezhetjük meg hosszabban, hogy Szepes Erika a 2013-ban kismonográfiát publikált Turczi István költészetéről²⁶, melyben a szerzőt többek között az emlékezet és a hagyományőrzés költőjének

²⁵ Vö. Zsávolya Zoltán tanulmányával, aki az *Áthalások* című kötet ürügyén az intertextuálitás alakzatai Turczi István költészetében igen kimerítően elemzi: ZSÁVOLYA Zoltán, *Cédulák egy/a („Költészethez”)*. Turczi István (lírai) életművének értékelése – az *Áthalások* című kötet okán és ürügyén, in *Tények melankóliája. Tanulmányok Turczi István műveiről*, szerk. RADVÁNSZKY Anikó, SÜTŐ Csaba András, Budapest, Ráció Kiadó, 2012, 39-62.

²⁶ SZEPEs Erika, *A hagymaember. Turczi István költészetének mélyrétegei*, Budapest, Littera Nova Kiadó, 2013.

aposztrofálja, költészetét lényegében az *emlékezet-felejtés-megőrzés* hármasságára fűzi fel. Rávilágít arra, hogy Turczi István lírája mennyire *nem posztmodern*, hiszen többnyire korántsem agnosztikus vagy értelmezhetetlen szövegeket produkál, hanem nagyon is szervesen illeszkedik a modern költészeti hagyományhoz. Modernség és posztmodernség közé helyezi el Turczi líráját²⁷, kimutatva, hogy bár Turczi István lírájában érzékeli a posztmodern kor problémáit, s költészetében fel is használja a posztmodern stílusjegyeket – eredményesen –, emellett azonban erős, bizonyos értékek mellett a nihilizmus korában is elkötelezett modern világnézet olvasható ki verseiből²⁸. Az alanyiség alakzatát és az utazás toposzát vizsgálja Turczi költészetén belül, magányos lírai utazónak aposztrofálja a költőt, aki lényegében önmagához érkezik vissza verseiben. Líráját megkísérli elhelyezni az *új-szenzibilis*nek nevezett poétikai térben, majd rávilágít, hogy Turczi még a XXI. században is mintha hinne az öröklétben és a transzcendensben, ezzel ugyancsak szembefordulva a posztmodern kor és paradigma(rendszer) szinte kötelező értékvesztettségével. Szepes Erika többek között elemzésnek vetette alá Turczi István szójátékait, s arra a következtetésre jut, hogy esetében jórészt nem öncélú (?) posztmodern nyelvjátékról, sokkal inkább a modernség irodalmi tradíciójához köthető *szómágiáról* van szó. Turczi István *A változás memóriája* című, az *Ürességgel* is erős előzményi kapcsolatban álló kötetében Szepes megítélése szerint többek között Rilke poétikájához tér vissza – s teszi ezt az *Üresség* című kötetben is, miként arról annak egyik mottója is tanúskodik –, s költői beszélője szinte a végletes magány állapotában leledzik

²⁷ Vö. Szepes Erika külön is publikált tanulmányával: SZEPES Erika, *Turczi István posztmodern és modern között*, in *Tények melankóliája. Tanulmányok Turczi István műveiről*, szerk. RADVÁNSZKY Anikó, SÜTŐ Csaba András, Budapest, Ráció Kiadó, 2012, 180-202.

²⁸ Turczi István költészetének (késő- / hagyományörző) modern jellegével Kabdebó Lóránt is foglalkozik. Vö. KABDEBÓ Lóránt, *Turczi István költészete – hagyomány, mely átvezet a huszadik századból*, in *Tények melankóliája. Tanulmányok Turczi István műveiről*, szerk. RADVÁNSZKY Anikó, SÜTŐ Csaba András, Budapest, Ráció Kiadó, 2012, 175-179.

ugyan, ám e magány mindenképpen *teremtő magány*, melyben / melyből a költő egész autonóm világokat képes létrehozni. Értéket képvisel egy értékvesztett történelmi időben, Turczi István posztmodern korban is *modern*, azaz tulajdonképpen értékőrző költészetére ez pedig halmozottan igaz. Meggyőző érveléssel mutatja ki a *jelentés, személyesség*²⁹ és a *képviselésiség*³⁰ jelenlétét a posztmodern értékvesztett / szélsőséges értékpluralizmust hirdető korában is jelentékeny kortárs magyar szerzők műveiben. Turczi Istvánt a modernség hagyományához visszanyúló, verseiben sokrétűen megnyilatkozó, ám mindenképpen értékőrző költőnek látja és láttatja – úgy vélem, ezen megállapításait megalapozottnak tekinthetjük, és bátran vonatkoztathatjuk az *Üresség* című kötetre is, hiszen az egyes mű szinte sosem olvasható eredményesen az életmű bizonyos fokú ismerete és jellemzése nélkül. Fény és sötétség, remény és reménytelenség, teljesség és üresség, személyes és közösségi létezés, individualizmus és egyetemesség – ezek a nagy, a költőket az ősidőktől kezdve foglalkoztató ellentétpárok, jelenségek Turczi István elégiko-szimfóniájának központi motívumai. Nehéz az *ürességről* mint filozófiai, pszichológiai, társadalmi fogalomról a huszonegyedik században úgy verset írni, hogy a szöveg ne fulladjon közhelyhalmozásba. Az egyetemes humanizmust képviselő, mindenkiért és mindenki helyett megszólaló, a posztmodern korban is részben a modernség értékőrző hagyományának nyomdokain járó Turczi Istvánnak azonban mindez meggyőzően, nagy erudícióval sike-

²⁹ Az intertextuális és személyes-biográfiai elemek együttes megjelenéséről Turczi István költészetében többek között Tverdota György közölt elemző tanulmányt az *Áthalások* című kötet ürügyén. Vö. TVERDOTA György, *A szövegköziségtől a személyköziségig. Költőtársak Turczi István lírájában*, in *Tények melankóliája. Tanulmányok Turczi István műveiről*, szerk. RADVÁNSZKY Anikó, SÜTŐ Csaba András, Budapest, Ráció Kiadó, 2012, 11-17.

³⁰ A közösségi / képviselési beszédmódról és az ezzel társuló személyességről Turczi István lírájában nem csupán Szepes Erika, de Bárdos László is értekezik egyik tanulmányában: BÁRDOS László, *Intim nyilvánosság – történelmek személyes térben. Turczi István lírája közös és egyéni létezés metszéspontján*, in *Tények melankóliája. Tanulmányok Turczi István műveiről*, szerk. RADVÁNSZKY Anikó, SÜTŐ Csaba András, Budapest, Ráció Kiadó, 2012, 112-119.

rült. Az *Üresség* kétségtelenül jelentős, egyetemes értékeket közvetítő, értelmezési lehetőségekben páratlanul gazdag darabja mind a kortárs magyar költészetnek, mind Turczi István lírai életművének. A metaforikusan 24 órát feldolgozó, négytétéles elégia elmélyült filozófiai-lelki-költői utazásra invitálja mindenkori olvasóját, mely révén az ember mind az őt körülvevő világhoz, annak paradox ürességéhez és teljességéhez, mind pedig önmagához, önmaga belső teljességéhez és ürességéhez közelebb juthat, csupán rajtunk, olvasókon múlik, követjük-e a költőt a mély jelentést hordozó szavak útjára.

PRÓZAI ALAPMŰ

A töredékes történet teljessége

Turczi István Minden kezdet című regényéről

Turczi Istvánnak a prózairóként való több évnyi hallgatás után a 2013-as könyvhétre jelent meg egy terjedelmes regénye, amely megítélésünk szerint akár a szerző prózai főművének is tekinthető – nem feltétlenül osztva azon kritikusok álláspontját, akik szerint Turczi prózai főműve a több kiadást megért *Deodatus* című (egyéb-ként versszerű elemekkel tűzdelt, határműfajt képező) regénye lenne.³¹ A *Minden kezdet – a beavatás regénye*³² című prózamű, amely egyébként éppen a jelen esszé írása idején, kissé átszerkesztett kiadásban, *Marokkóban a beteg párnája alá mindig tesznek tört* címen újra megjelent,³³ szokatlan és érdekes olvasmány a kortárs magyar irodalomban, mely véleményem szerint a posztmodern regénypoétikákkal szemben kissé háttérbe szorult lineáris-narratív prózaírás legnemesebb hagyományait eleveníti fel.

A tizenkét fejezetre tagolt regény paradox módon egyszerre sugároz szokatlan pesszimizmust és szokatlan optimizmust. A mű főhőse Azrael, az alig húszéves, romlatlan és idealista fiú, aki bár az elbeszélői sugalmazás szerint felsőközéposztály-beli család gyermeke, a jó anyagi körülmények ellenére családjá mégis széthullott, ő pedig alapvetően boldogtalan figura. Szülei elváltak, anyja külföldön

³¹ Vö. pl. RADVÁNSZKY Anikó, „Az emlékezet helyén történetek állnak”. Az elbeszélő identitás alakzatai Turczi István *Deodatus: A férfi és egy város tört.én.elme című művében*, in *Tények melankóliája. Tanulmányok Turczi István műveiről*, szerk. RADVÁNSZKY Anikó, SÜTŐ Csaba András, Budapest, Ráció Kiadó, 2012, 159–174.

³² Hivatkozott kiadás: TURCZI István, *Minden kezdet. A beavatás regénye*, Budapest, Palatinus Kiadó, 2013.

³³ TURCZI István, *Marokkóban a beteg párnája alá mindig tesznek tört*, Budapest, Scholar Kiadó, 2020.

él, apja csak az élvezeteknek, a nőknek és az ivásnak hódol, nővére, Sára évekkorábban elköltözött otthonról egy feldolgozatlan családi konfliktus miatt, s olyannyira eltűnt, hogy a testvérek öt éve nem is látták egymást. Ennek az állapotnak vet véget a regény bevezetése, amikor is kiderül, hogy Azrael nővére egy vidéki kastélyszálló tulajdonosának élettársa, ezzel párhuzamosan pedig vezető beosztást is betölt az intézményben. Hogy *felkészüljön az életre*, az első egyetemi szemesztere megkezdése előtti nyáron Azrael nővére közreműködésével diákmunkát vállal a Kővár Kastélyszállónál recepciósként, s ahogyan az a *beavatás-regényekben* lenni szokott, a fiatalember egy, a megszokottól teljesen különböző, számára idegen világba csöppen.

Turczy István elbeszélése szinte a végletekig realista, még ha néha irreálisnak is tűnik egy-két fordulat: bepillantást enged a nagypolgárság / újgazdag társadalmi réteg látszólag gondtalan, fényűző és csillogással teli, ám a felszín alatt természetesen intrikákkal, hazugságokkal, olykor félelmetes aljassággal teli világába. Azrael e környezetbe nem egészen *idegenként* érkezik, hiszen voltaképpen maga sem a nulláról kezdi életét, ám recepciósként, egyszerű alkalmazottként a hierarchiában mégis jóval a vendégek és a vezetőség alatt áll, hiába nővére látszólagos vezető státusza. Arra is nagyon hamar fény derül, hogy a szálloda kétes erkölcsű, középkorú tulajdonosa voltaképpen „kilóra megvette” a fiú nővérét, Sárát, s a lány nem egyéb a férfi mellett, mint a kötelező csinos fiatal barátnő az őszülő halántékú üzletember mellett, afféle akarattalan biodíszlet. Azraelnek van alkalma megfigyelni, miféle emberek veszik körül, s az őt érő impressziók természetesen a legkevésbé sem pozitívak.

A már-már szinte a pokol tornácára emlékeztető környezetet gyakorlatilag egy-két személy jelenléte teszi valamennyire elviselhetőbbé. A regényben természetesen szinte kötelező jelleggel kibontakozik egy sokáig elfojtott szerelmi szál is Azrael és Gréta, a kastélyszállóban tulajdonképpen végig kifejtetlen beosztásban (hostess? luxusprostituált?) dolgozó és élő gyönyörű, titokzatos ifjú színésznő-jelölt között. A lány nagynénje, az öreg, csupán Muter

becenévre hallgató mindenestől takarítónó is végig afféle segítő anyafiguraként van jelen a lassan felnőtté váló fiú életében.

Ami a külső történéseket illeti, bár a cselekmény lineárisan halad előre, a végkifejletig viszonylag kevés váratlan fordulat következik be, a hangsúly sokkal inkább a belső, lelki történéseken van, azon, ahogyan Azrael fokozatosan válik egy nyár alatt felnőtt férfivá, azon, ahogyan megismeri az őt körülvevő emberek maszkjait és végül a valódi arcukat. A könyv jelmondata egy, a sorok között többször is feltűnő Seneca-idézet: „*egyforma hiba mindenki bízni és senki bízni sem.*” Azrael, ha nem is bízik kezdettől fogva mindenki bízni, alapvetően a jót igyekszik meglátni még azokban az emberekben is, akikből már első ránézésre is sugárzik a rossz.

Ami a szereplők lehetséges morális osztályozását illeti – hiszen a regény alapvetően arról is szól, hogy egy tapasztalatlan fiatalember megtanulja eldönteni, melyik a jó, s melyik a rossz út az életben –, Sára, Azrael nővére a regény talán egyik legnehezebben megragadható figurája: sem nem jó, sem nem rossz ember, afféle egyensúlyfiguraként mozog az őt körülvevő velejéig romlott világban. Az öccsét mindennél jobban szereti, alapvetően a jóindulat vezérli, ugyanakkor nem riad vissza attól, hogy érvényesítse az érdekeit, hazudjon, konspiráljon, e téren pedig teljesen a testvére *antagonistájaként* is értelmezhető. Ő az a testvér, aki egyrészt már ismeri az életet, mint olyat, s pontosan tudja, milyen világ veszi körül, ugyanakkor látszólag úgy döntött, *integrálódik* ebbe a világba, s mindennél fontosabb a számára, hogy megmaradjon a nehezen elért anyagi biztonsága. Élettársa, a kastélyszálló tulajdonosa, a látszólag mindenható üzletember, Valter ennél már jóval egyszerűbben leírható, mondhatni szimbolikus figura – könyörtelen pénzember, akinek sötét múltjáról és jelenére (fegyvercsempészi karrier a rendszerváltozás előtt, kiterjedt alvilági kapcsolatok, a regény fő megoldatlan rejtélye, majd a szálloda Rudy gúnynevű luxusprostituáltjának eltűnése, mely az elbeszélői sugalmazás szerint nem más, mint leszámolásos gyilkossági ügy...) a könyv számos szöveghelyén történik utalás. Ő testesíti meg azt a társadalmi

réteget, mely a politikai rendszerváltás zavaros vizeiben halászva olykor elképesztő vagyona és befolyásra tett szert, s amelynek tagjai úgy járnak közöttünk, hogy észre sem vesszük őket. Hasonlóan könnyörtelen, gyakorlatilag csak negatív tulajdonságokkal rendelkező szereplő a kastélyszálló csupán egykori szolgálati rangja alapján Százados becenévre hallgató biztonsági főnöke, a velejég romlott exrendőr, akinek bizarr, már-már gyomorforgató előéletére ugyancsak találhatunk utalásokat a regény számos helyén. Az antihősök csak két mozgatórugót ismernek ebben a világban – a pénzt és a hatalmat, s lassan Azrael számára is valamilyen mértékben ismertté válik a felsőosztály látszat-csillogással teli életével párhuzamosan a mindezzel szorosan összefonódó korrupció és szervezett bűnözés világa. Oleg, a szállodába látogató szláv (talán orosz? ukrán?) „üzletember”, Valter „üzletfele” ugyancsak egyszerűen definiálható, szimbolikus figura, aki Valternél és a Századosnál még explicitebb módon testesíti meg a szinte korlátlan hatalommal rendelkező újjgazdag gengszterfőnök archetípusát. Az író, Turczi István maga így fogalmaz saját kiváló regényével kapcsolatban egy vele készült interjúban:

„Aki nem zárkózik el a közösségi lét rejtett örömei és nyilvánvaló buktatói elől, valamint maszk nélkül, nyitott szemmel, saját tűrés-határait ismerve járkal a világban, az előbb-utóbb mind találkozik a kérdésben foglalt egyedi-általános problematikával. Ez lehet egy helyszín (mint a kastélyszálló), tartós vagy pillanatnyi helyzet (háború, katasztrófa) ugyanúgy, mint a pszichében, a belső térben lejátszódó másik valóság ütköztetése a külső valósággal. Ám attól, hogy hősünk megérti e „kettős könyvelés” fontosságát, még nem biztos, hogy meg is találja a járható utat a boldoguláshoz avagy a boldogsághoz. Ahogy Freud mester írta: „Annak szándékát, hogy az ember boldog legyen, a Teremtés terve nem tartalmazza.”³⁴

³⁴ SZABÓ Tibor Benjámin, *Ha képes hű maradni önmagához*. Új Könyvpiac Online, letöltés ideje: 2021. 06. 29. <http://ujkonyvpiac.hu/index.php/cikkek/columns-3/item/339-turczi-istvan-inter>

Aki látszólag ugyancsak inkább a szerethető szereplők közé tartozik, az a nagydumás, háromszor elvált szállodai úszómester, Maxi, aki már a kezdet kezdetén barátságába fogadja Azraelt. Ő az, aki bevezeti a fiatalembert a „férfidolgozó” világba, megtanítja neki élvezni az életet, amennyire csak azt az adott környezetben lehet, s aki idősebb férfiként segít felfedezni a fiatalabban saját erősségeit, no és persze rávezeti, hogy ne féljen a nőktől semmilyen körülmények között, mert azzal eleve a vesztes pozíciójába helyezi magát. Persze a végére róla is kiderül, hogy nem egészen az, akinek látszik, ugyanakkor nagy szerepet játszik abban, hogy Azrael – egyébként nem is olyan lassan, hiszen a regénye kezdete és vége között mindössze két hónap telik el – férfivá érjen és az őt ért traumatikus hatások ellenére többé-kevésbé megtanulja helyén kezelni az őt körülvevő világ dolgait.

A *beavatás* a történetben szimbolikus és konkrét síkon is megtörténik – Azrael egyrészt akaratan kívül a szálloda pincéjében tanúja lesz valamiféle inicációs titkos társaság / tagjait bizonyos szint felett rituáléval beavató szervezett bűnözői csoport (?), maszkot viselő titokzatos emberek szexorgiába torkolló beavatási szertartásának (a jelenet egyébként eszünkbe idézheti a *Tágra zárt szemek* című amerikai thriller hasonló maszkos orgiajelenetét), másrészt eme számára hátborzongató élménnyel párhuzamosan szinte anélkül, hogy észrevenné, maga is *beavatottá* –, azaz nem mássá, mint felnőtté, teljes értékű, a világot a maga összetett valóságában érzékelő emberré válik. Ahogyan az a narrációból egyébként előre sejthető, a fiatalember Grétával való szerelme – aki ugyancsak nem az, akinek látszik, azaz nem érzéketlen, a férfiak iránta való sóvárgásából gúnyt űző *femme fatale*, sokkal inkább egy kényszerpályán mozgó, nagyon is érző, önvédelemből az érzéketlenség álarcát viselő fiatal nő – ugyan beteljesedik, ám ez a beteljesedés is csak egyszeri, hiszen Azrael és Gréta látszólag máshol, máshogyan folytatja életét.

Turczi – egyszerre érdekes és hatásos, ugyanakkor az olvasót kissé talán váratlanul fenéken billentő módon – egyszer csak el-

vágja az elbeszélés fonalát ott, ahol a mindenkori olvasó választ kaphatna a felmerülő kérdésekre. Mint fentebb írtuk, mindenféle misztikus elem és / vagy mágikus realista vonás mellett – a főhős végül elnyeri az áhított nő szerelmét, de azt is csupán egyetlen éjszakára, s hogy a kapcsolatnak lesz-e a folytatása, az már ránk van bízva – a *Minden kezdet* afféle valódi kortárs realista regény. Realista, mert nem garantált a happy end, mint ahogyan a minket körülvevő világban semmi sem. A főszereplő, bár elmondhatjuk, hogy eljut valahonnét valahová, a kamaszkorból a felnőttkorba, az idealizmustól a realizmusig, egyáltalán nem állíthatjuk, hogy a regény végére révbe érne, s körülötte minden megoldódna. A romantikus elbeszélések kora úgy látszik, lejárt. Azrael élete tulajdonképpen csak ott kezdődik el igazán, ahol az elbeszélő és az olvasó kényszerűen magára hagyja – tapasztalatokkal és átértékelt világképpel hagyja maga mögött a kastélyszállót, s bár búcsút vesz nővérétől, Sárától, és a szeretett nőtől, Grétától, a búcsú ugyanúgy nincs véglegesnek deklarálva, mint ahogyan a viszontlátás és a folytatás sincs sehol borítékolva. Turczi beavatás-regénye úgy ér véget, hogy nem ér véget – a történet szándékoltan töredékes marad, azon a ponton szakad meg, ahol valamiféle megoldást várnánk. A jó nem győzedelmeskedik, a rossz nem bukik el és nem nyeri el méltó büntetését. A kastélyszálló mögött álló szervezett bűnözői körök lényegében érintetlenek maradnak, s a regény krimiszerű cselekményszála, a luxusprostituált eltűnése (meggyilkoltatása a vezetőség által, mert túl sokat tudott, zsarolta őket?) is elvarratlan marad. A Kővár Hotelben gyakorlatilag minden ott folytatódik Azrael távozása után, ahol abbamaradt. Turczi mesterien döbbsenti rá olvasóit arra, hogy világunk *rohadtul nem a romantikus szélsőségek világa*, mint azt olykor hinni szeretnénk.

Aki persze feloldásra, megoldásra, az értékek valamiféle kiegyensúlyozására vár a regény végére, az csalódhat a műben. A *Minden kezdet* éppen úgy reflektál a minket körülvevő emberi világ túlságosan is emberi oldalaira, romlottságára, felszíniességére,

pénzcentrikusságára és általános értékvesztettségére, hogy nem fordul szembe a napi realitásokkal, nem kísérel meg a fikció eszközeivel igazságot szolgáltatni. Azraellel sem történik más, mint ami a valóságban megtörténhetne egy hasonló szituációba csöppenő húszéves fiatalemberrel. A történet pont azáltal válik teljessé, hogy töredékes – hiszen egy húszéves ember élete még annyi mindent tartogathat, az elbeszélésnek valahol szükségszerűen meg kell szakadnia, ám oly korban élünk, hogy felesleges volna a narráció lezárásával az élet végleges lezárásának illúzióját kelteni bárkiben is.

Érdemes pár szót ejteni a regény nyelvi magatartásformáiról. Turczi elbeszélési technikája lineáris és gördülékeny, ami miatt a regény olvastatja magát. Stílusa fiatalos, kellően laza, lezser, nem egyszer a kortárs szlenget, az aszfaltmagyart is élethűen és személetesen alkalmazza mind az elbeszélői szólamban, mind pedig – az egyébként gondolatjellel vagy más írásjellel nem jelölt, a narrátori szólammal olykor szinte összefolyó – szereplői dialógusokban. Briliáns módon alkalmaz olykor (akció)filmes, lektűr- és krimi-elemeket oly módon, hogy bár a regény helyenként utánozni látszik e könnyed, népszerű műfajokat, esztétikai színvonala és mondanivalója ennél azonban jóval mélyebb és összetettebb, mely által akár a kortárs magyar próza jelentékeny alkotásává is emelkedhet.

Értékelhetnénk a regény végkicsengését egyszerűen pesszimistának, hiszen az értékviszonyok korántsem állnak helyre semmilyen formában, az elvileg büntetést érdemlő emberek pedig továbbra is élik világukat, az ártatlanok pedig olykor anélkül bűnhődnek, hogy bármivel is rászolgáltak volna. E látszólagos pesszimizmus ellenére azonban hangsúlyozandó, hogy bár a főszereplő mélységeiben tapasztalja meg az emberi aljasság és romlottság fokozatait, ő maga, bár világképe gyökeresen átalakul, hangsúlyozottan nem integrálódik ebbe a környezetbe, nem válik olyanná, mint az őt körülvevő figurák többsége.

Bár az alcímben direkt módon, egyértelműen ott szerepel, hogy *a beavatás regénye*, felmerülhet bennünk, voltaképpen a regény

műfaján belül miként is érdemes olvasni a művet. Beavatás-regény? Igen, hiszen egy fiatalember felnőtté válásáról szól, aki *beavatás* révén válik férfivá, tanul meg őszintén szeretni és felelősséget vállalni, illetve felmérni, kivel hányadán is érdemes állni az életben. Fejlődésregény? Igen, hiszen az alapvetően szinte még gyermekien naiv és jóhiszemű Azrael, bár sokat csalódik az elbeszélés kéthónapos időtartama alatt, s talán még egy világ(kép) is összeomlik benne, ám egyúttal sokkal érettebb és erősebb személyiséggé válik, aki ugyan tisztába kerül a dolgokkal, de megőrzi saját belső tartását, s korántsem válik olyan romlottá – egyszerűen erre valahogy adott módon nem képes –, mint amilyenné az őt körülvevő környezet akár könnyedén tehetné volna. Pikareszkregény? Noha ebbe az irányba is mutat, mégsem egészen, hiszen bár az elbeszélő sokat láttatja a külső történéseket, a főszereplő lelkében zajló folyamatok és az elbeszélői szólammal olykor vegyülő belső monológok ezt a tendenciát valamennyire árnyaltabbá teszik. Miként a regény egyik értő kritikusa, Bakonyi István fogalmaz:

„A regény nyelvezetét és stílusát jellemzi egyfajta líraiság, sok helyütt azonban éppen a nyers, néha durva eszközökben is gazdag ez az epika. Ezzel is jelzi az író a már említett értékek szembenállását, a magasztos és az alpári minőségek közötti ellentétet. Hiszen a kastély a világ sűrítménnye is egyben, benne csetlő-botló, érzékeny vagy éppen durva lelkű emberekkel, akik közül többen visszaélnek múltékony hatalmukkal. S ha már a stílust említettük, akkor azt is jelezhetjük, hogy helyenként az esszé nyelvezete is jelen van. Ezt főleg a harmadik fejezet-ben láthatjuk, melynek első mondatai között ott van egy Seneca-idézet is: „egyforma hiba mindenkiben bízni és senkiben sem”. A történet közben elhangzó elmélkedések egyre köze-lebb visznek bennünket a főhős belvilágához.”³⁵

³⁵ BAKONYI István, Turczi István: *Minden kezdet. A beavatás regénye*, Tiszatáj, 2015/10, 115–117.

Talán egyetérthetünk Szepes Erika *Posztmodern és modern között* című, egyébként Turczi líráját elemző tanulmányának azon, ezúttal talán a szerző prózaírói munkásságára vonatkoztatva is helytálló megállapításával is, mely szerint:

„Turczi modern költő, aki erős, határozott modern világnézete (...) mellett érzi a posztmodern kor problémáit, fel is dolgozza őket, stílusjegyeket is átvesz. Mégsem posztmodern, de legalább annyira nem neokonzervatív. Egy autonóm világot teremtett.”³⁶

Bár a *Minden kezdet* kétségtelenül a posztmodern kor terméke, s rá is világít a posztmodern világ és ember értékvesztettségére, sőt, azzal kíméletlenül szembesíti olvasóját, a pesszimizmussal együttesen jelen van az optimizmus, a fiatal élet (talán teljesen új) kezdetének lehetősége, ez az elbeszélés módszeres félbehagyása és a további történések bizonytalansága által keltett remény pedig talán még erősebb is, mint a kastélyszálló romlott és gátlástalan mikrovilágának értékvesztettsége által sugárzott pesszimizmus. Bár a regény reflektál a posztmodern kor problémáira, látens módon mégiscsak valamiféle hit rajzolódik ki belőle abban, hogy még a nihilizmus, a pénz, a szexualitás, a puszta materialitás világában is megőrizhetők az értékek, ha mást nem, legalább részben. Semmiképpen nem értünk egyet Pethő Anita kritikájával, aki szerint a regény az alábbi hiányosságokkal küzd:

„Ha az alcímben megemlített „a beavatás regénye” szófordulatot úgy értelmezzük, hogy egyfajta fejlődésregénnyel kell, hogy szemben álljunk a Minden kezdet esetében, szintén csalódást keltő a regény. Nincs változás, nincs fejlődés, Azrael halványan megrajzolt árnyalak mivolta ebből az aspektusból még inkább kiütközik. A regény vége

³⁶ SZEPES Erika, *Turczi István posztmodern és modern között*, in *Tények melankóliája. Tanulmányok Turczi István műveiről*, szerk. RADVÁNSZKY Anikó–SÜTŐ Csaba András, Budapest, Ráció Kiadó, 2012180–202.

felé, Azrael huszadik születésnapját ünnepelve még egyszer kitombolhatja magát a közönségesség; közben a fiú összejön a hely femme fatale-jának tartott Grétával, majd hirtelen érthetetlen okból éppen azelőtt történnek furcsa változások (egyik lány eltűnik, a másikat kidobják, Grétát is elküldik külföldre továbbképzésre), mielőtt lejárna Azrael ideje a szállóban. Mintha a szerző meg akarná könnyíteni hősének sorsát, hogy amikor mennie kell, már ne legyen fájdalmas otthagynia bármit is. No meg egyébként is, az efféle zárást is annyiszor, annyiféle történetben olvastuk, láttuk már. A Minden kezdet alapötlete, egy érzékeny fiatalember (legyen akár férfi vagy nő) első találkozása a világ közönségességével és álságosságával, tulajdonképpen archetipikus történet. Épp ezért lett volna igazán érdekes kihívás mindezt egyedivé formálni. S bár sok jel utal rá, hogy meg lehetett volna oldani, úgy gondolom, Turczi István a sok sablonos motívum egymásra halmozásával sajnos inkább a könnyebben járható, de kevésbé üdvös utat választotta.”³⁷

Turczi István regénye ugyanis tudatosan építkezik az elődök által az író kezébe adott eszközökből és motívumokból, ám mindezek használata ismerősségük ellenére véleményem szerint eredeti, jelentős regényt teremt, amely akár a szerző prózaírói alapművének is tekinthető. Turczi ugyanis mindenképpen tudatosan a modernség irodalmi hagyományához áll közelebb, semmint a posztmodernhez, melynek mint kor(stílus?)nak már pusztán kronológiai okok miatt is része(se). Egyet kell értenünk ugyanakkor Temesi Ferencel, aki a mű prózapoétikáját az alábbi mondatokkal jellemzi:

„Hogy kétségünk ne legyen, a Bibliára utaló mozdulat Turczié: szinte mindegyik mondat új sorban kezdődik, és ez megemeli a szöveget, a folytonos újratekzés ritmusa pedig magával ragad. Gyors, tö-

³⁷ PETHŐ Anita, *A lét elviselhetetlen közönségessége. Turczi István: Minden kezdet*. Eső Online, 2014. Letöltés ideje: 2021. 06. 28. <https://www.esolap.hu/archive/63/1473.html>

mör, letámadó próza ez, az sms-ekhez, emailekhez szokott szemek és agyak, a now-age-generation számára, de nekünk, csak papíralapú, maradi olvasóknak is szerethető, mert fordulatos, mert ritmusa van. „Akár egy regényben” írja az elején Turczi, mintegy idézőjelbe téve a regényt, miközben azt ír. Itt, ahol „nagy zöld mozi” a természet. Ez szép. Mai. Karakteres. Néhol egy régi olvasónak, nehéz az, hogy „rágízmaikt sztenbájra állítsa”. De a maiak értik ezt, jól. „S mint a mesékben szokás, nem tudta, mitévő legyen” írja, s ezt a régiek is értik. „Mint aki tudja, hogy nincs szebb az út előtti pillanatnál” – ezt az első fejezet címéről visszhangzó megállapítást, viszont a régies és az új olvasók egyaránt kapiskálják. Mert ez prózába szőtt költészet. És ilyen pillanat nem kevés van a regényben, amely filmszerűen vágott.”³⁸

A posztmodern kor értékvesztettségre az író ugyanis értékörvessel és –teremtéssel, a világ változásaira állandóságra való törekvással, egyetemes tartalmak regényébe építésével reagál. Elég, ha csupán értelmezzük a főszereplő nyilván tudatosan választott, beszélő nevét: az *Azrael* amellett, hogy a zsidó misztikában és az iszlám vallási hagyományban a halál arkangyalának neve is, héberül körülbelül annyit tesz: *akit az Isten megsegít*, tehát olyan ember, aki Isten szeretetét és kegyelmét élvez, akinek minden körülmények között, minden csalódás, veszteség, trauma ellenében esélye van a megváltásra, az újrakezdésre, sorsa jobbra fordulására. Az olykor kegyetlen realitás a reményt azért nem képes megölni. Turczi István kényszerűen és realiztikusan félbeszakadó, s a töredékesen maradó történet alakulásának további menetét, teljessé tételét az olvasóra bízó elbeszélés ezt üzeni nekünk egy olyan világban, ahonnet látzólag minden érték eltűnt – ám ha jobban körülnézünk és / vagy mélyen magunkba tekintünk a regény elolvasása után, talán láthatjuk, hogy mégsem minden érték veszett oda.

³⁸ TEMESI Ferenc, *Azrael szárnya megsuhog. Turczi István: Minden kezdet*, Magyar Hírlap, 2013. 06. 07., 8.

DRÁMAI ALAPMŰ

Irodalomtörténeti dokumentumjáték Jókai maszkjában az örök szerelem és az egyetemes emberség nevében

Gondolatfutam

Turczi István Tintalovag című drámájáról

A kortárs magyar irodalom idősebb nemzedékének *grand old manje*, Turczi István azon kevés szerző közé tartozik, akinek sikerült maradandót alkotni mindhárom műnem, a líra, az epika és a dráma területén is. Noha elsősorban költőként ismerjük, s talán másodsorban prominens prózaíróként tekintünk rá, drámaírói munkássága – noha számszerűleg nem írt olyan sok drámát – ugyancsak figyelemre méltó, jelentékeny alkotásokkal gyarapította irodalmunkat.³⁹

Az általunk itt és most, jelen esszé keretei elemezni megkísérelt, rövid, ám annál mélyebb dráma nyitó jelenetében Jókai Mór,⁴⁰ az idős író azon mereng, hogy a fiatal színésznővel, Nagy Bellával kötött házassága miatt környezete elfordult tőle, házasságát kész botránynak tekintik, őt vén bolondnak tartják, és úgy gondolja, erre valamiféle csattanós, klasszikus, nagy íróhoz méltó választ kell adnia. Lévéen író, nem tehet mást, egy dráma megírásába kezd, így az olvasó/befogadó rögtön egy dráma a drámában szituációval találja szemben magát. Valamiféle titkos drámát ír hát, amelyet nem szán

³⁹ A dráma eredeti megjelenési helye: TURCZI István, *A tintalovag. Irodalmi dokumentum-játék Jókai Mór és Nagy Bella házasságáról*, Pannon Tükör, 1996/5, melléklet, 1–10. http://epa.oszk.hu/03300/03335/00006/pdf/EPA03335_annon_tukor_1996_05_mell.pdf

⁴⁰ Jókai Mór életrajzáról lásd bővebben: SZAJBÉLY Mihály, *Jókai Mór*, Kalligram Kiadó, Budapest, 2010.

feltétlenül publikálásra, ám a néző/olvasó e titkos, pusztán Jókai elméjében megképződő, *ön-sors-elemző* drámába is természetesen betekintést nyer, a meta-dráma szereplői pedig megjelennek a színen.

A betétdráma szüzseje szerint Szőnyi Gábris, az idősödő, híres magyar író épp szicíliai nászúton van ifjú feleségével, Schwarz Mirellával – természetesen nem mások ők, mint Jókai és Nagy Bella valamiféle alteregói, csak talán egy jobb, megértőbb, emberségesebb világban, ki tudja? Az idősödő, ám fiatal feleségének köszönhetően második ifjúságát élő író és felesége a megképződő drámában boldognak, romantikus szerepjátékba kezdenek, melyben Szőnyi Gábris lovag, valamiféle megkéssett Don Quijote-alteregó, Schwarz Mirella pedig a szíve hölgye. E romantikus párbeszéd látszólag játék, semmi több, ám mégis egzisztenciál-filozófiai mélységekbe merül szerelemről, irodalomról, az író küldetéséről, így érdemes belőle hosszabban idéznünk:

„M: Sohase mondja, hogy soha! De így még rosszabb. Hát lehet úgy flörtölni, ha már a helyzetével sem él vissza?! A helyzet arra való, hogy visszaéljen vele. Olvassa el a klasszikusokat. Miféle lovag maga?!

SZG: Az igazat megvallva... csak amolyan... tintalovag vagyok.

M: Tintalovag?! Úgy értem, folt van a lelkén, és azért vezekel?!

SZG: Úgy is értheti. Én a nőkhöz való viszonyomról beszélek. Számomra a legszebb nő éterien fehér, áttetsző és felhő-illatú. Amikor megérintem, az örökkévalóság szegélyét érintem. Számomra a nő – asztalomra fektetett fehér papír, amelyet teleírok az álmaimmal. Az sem baj, ha néha kicsit gyűrött, samárfüles és pézsmaillatú.

M: Miket nem mond... tintalovag. De folytassa. Érdekel, amit mond.

SZG: Az számít igazán, amit nem mondunk ki.

M: Maga mégiscsak író!

SZG: Ez az egyetlen mentségem. Azért lettem író, mert mohón vágytam a sikerre, anyám elismerésére, és legbelül éreztem, hogy csak így érhetem el. Ha mint jurátus kapok esélyt az élettől, szemrebbenés nélkül félreteszem a pennát.

M: Bármilyen tehetséges is?

SZG: Ha még egyszer ennyi táalentumot adott volna az úristen, akkor is.

M: Mást is ilyen könnyen feláldoz? Egy másik ember például?

SZG: (kilép a szerepéből) Mire gondolsz?

M: Arra, hogy önmagad emlékműve talán súlyosabb, mint a szív hívó szava...

SZG: Akkor nem vettelek volna feleségül.

M: Szabad-e bárkit föláldoznunk a magunk hűségéért? ! (Csend. A féjfí a tenyerébe szorítja az arcát. A lány odalép hozzá, és simogatni kezdi.) Szeretlek, Gábris, az életemnél jobban tisztellek és szeretlek! Ne haragudj rám, én csak egy szegény buta rüfke vagyok. Egy semmi színésznöcske, aki nélküled... Meg tudsz bocsájtani???

SZG: (Kibontakozik a majdnem-ölelésből) Nincs miért... hálával tartozom neked. Önző, gonosz vénember vagyok, még a La Mancha-inál is nevetségesebb...

M: Ne beszélj így. Zseni vagy. Nemzeti hős és iskolai tananyag. Királyok keresik a társaságodat. Mi tartozunk hálával neked!

SZG (Az órájára néz) Asszonyom, a kocsni előállt. A Via Maquedán délelőtt legszebbek a mandulafák. (A karját nyújtja a lánynak. Kisétálnak.)⁴¹

A harmadik jelenetben a képzeletbeli Schwarz Mirella valós ihletője, Jókai felesége, a fiatal, idős férjét láthatólag őszintén szere-

⁴¹ TURCZI, A tintalovag, 6.

tő és tisztelő Nagy Bella jelenik meg, aki nem érti, környezetük, elsősorban Jókai fogadott lánya, Róza, illetve veje, Feszty Árpád festőművész miért tartják elfogadhatatlannak a házasságukat csak és kizárólag a nagy korkülönbség okán, és aggodalmát fejezi ki az íróért, akinek titokban készülő drámájáról láthatólag tud:

„A főrendiház a temető előszobája, azt mondja. (Feláll, körbesétál a szobában.) Sokat köhög, hamar könnybe lábad a szeme, mégis megszállottan dolgozik. Most valami színpadi művet farigcsál, de úgy eldugja előlem, mintha ajándék volna. Nem tudok rájönni, hova rejtheti. Az inassal együtt kerestük, de hiába.”

Nagy Bella ezt követően elmereng Jókai írói pályáján, a dráma itt irodalomtörténeti tényeket is közöl befogadójával, majd a színésznő konstatálja, hogy az egyik legjobb dolog, ami történhetett vele, hogy a jelentős és nemes lelkű író, Jókai Mór felesége és támasza lehet idős korában.

A következő jelenetben az öreg Jókait látjuk svábhegyi villájában, aki ismét azon mereng, környezete miért nem tudja megemészteni azt, hogy egy idős férfi is lehet szerelmes, és egy fiatal nő is őszintén szerethet egy idősebb férfit, nem csupán pénzéért, rangjáért, sike-réért:

„...Miután azt a szegény lányt, a kit én a drámai talentumáért pártfogolok, nem sikerült mindenféle irigy féltékeny nagyfejűeknek elpusztítani, hát most ezt a módját találták ki a megsemmisítésének. Én őt mint művésznőt akarom érvényesíteni, mint nőhöz – semmi viszonyom.” (Nevetgél.) Jó, és még igazság is van benne – egy morzsányi! Ami egy napilapnak még sok is. Azt mindenesetre elértem, hogy a Hírlap nem merte nagydobra verni az ügyet... és a rokonok is visszahúzódtak a zaklatástól. Az egybekelésünket megelőző napokig. Akkor aztán nagy delíciával fogtak a tönkretételemhez. (Megáll egy pillanatra - elhallgat.) Istenem, te látod a lelkemet, nincs bennem

bosszúvágy. Nem győzni akarok, de legyőzetni sem hagyhatom magam. Túl sokat veszítenék vele és a nemzetem is. A húsemba vághatnak, a becsületembe nem! Bizonyíték van a kezemben! (Egy dossziét emel fel az asztalról.) Az a jegyzőkönyv, amelyet a házasságom előtti napon némely rokonaim vétettek föl az én testi és lelki épségem állapotáról. Nagyon nyugtalanná tett, amidőn hírért vettem, hogy tudtom és beleegyezésem nélkül ily okirat készült, s azt eddig titokban tartották előttem. Ehhez senkinek nem volt joga. A vagyonomat magam szereztem, jövedelmemet magam keresem, senkinek a világon nincs ürügye fölöttem gondnokságot gyakorolni. (...) A vőm, Feszty, persze kifundálta, hogy a nászutamon egy titkos rendőrügynökkel fognak kísérteni, aki iratokkal lesz felhatalmazva arra, hogy engemet, ha útközben kitör rajtam az örjögés, rögtön elfogasson és visszahozzon. Ennyi jó rokon! Azt, hogy Feszty Árpád ilyesmire vetemedik, még megértem. Aki a somlói bort többre tartja a svábhegyinél, attól bármi kitelik. De hogy Róza! (Elcsuklik a hangja.) Miért? Atyailag szerettem őt, akit a saját nagyanyja gyűlölt és eldugott a világ elől. Kiálltam érte, a nevemre vettem úrnővé tettem, mindennel elhalmoztam. Ha más nem indokolja gyűlölködését ellenem, hát az emberi természet... (...) És a távollétemben átkutatják a szobámat. A kis cetlik, amiket a könyvek közé tettem, tegnap is a padlón voltak. De túljárok az eszükön. Nekem is lehetnek titkaim. A színdarabomat sohasem találják meg. Sohasem... sohasem..."

Az író tehát az írásba, a titokban megírt drámai (remek)művébe menekül – ezzel menti át magát egy alternatív univerzumba, és teremti a maga számára a szavak erejével egy új, emberségesebb világot. Turczy István mint író és drámaíró Jókai, az e dráma keretei között egyszerre valós és képzeletbeli író maszkja mögé bújva egy sokszor megírt témát ír újra meglehetősen eredeti módon, nagy erudícióval és összetett nyelvi rendszerbe foglalva – az író fegyvere a szó, a nyelv, és a nyelv teremtő ereje által bizonyos módon még a valóságot is képes lehet megváltoztatni, átalakítani vagy újrateremteni. A valós és

az imaginárius az író számára, az általa teremtett univerzumban egy – a titkos dráma szereplői, Szőnyi Gábris és Schwarz Mirella pedig egyszerre lehetnek valós és képzeletbeli személyek...

A rövid, ám annál nagyobb mélységekbe merülő dráma ötödik jelenete újra a betétdráma részét képezi. Szőnyi Gábris és Schwarz Mirella kapcsolata itt Jókai fikciója szerint kissé megromlott, az időződő író pedig kissé kiábrándult, mert legújabb regényét a kritika nem találta elég eredetinek. Persze az írói képzelet sok mindent lehetővé tesz, vagy legalábbis lehetővé tenne, de Jókai úgy látja jónak, az imaginárius világ sem kell, hogy más legyen, mint a való világ egyfajta leképeződése. Az író titkos drámájában teremthetne idillt, megváltoztathatná a valóságot, de végül mégsem teremt – talán mert úgy véli, hogy a valóság ábrázolása értékesebb, mint álomvilágba menekülni... Az író végül választ, és úgy dönt, szembenéz az őt körülvevő valósággal – mondhatnánk, már itt, Turczi István e jelen esszék születése idején huszonöt évvel ezelőtt írt drámajátékában is érvényesül a *világgal való kíméletlen szembenézés tragikus derűje*. Hiszen az e dráma keretei között megidézett Jókai sem más, mint Turczi, az író maga csak úgy, mint a szerző bármely művének bármely perszónája, főszereplője, lírai vagy drámai beszélője...

Az irodalmi doumentumjáték hatodik jelenetében ismét az időző író ifjú feleségét látjuk és halljuk, amint egy (természetesen Turczi István által írott) archaziáló, mégis kiváló és szép szerelmes verset szaval, majd férje egészségi állapota miatt aggódik, valamint az író szünni nem akaró munkamániája és konoksága miatt háborog, illetve a hirtelen a kezébe kerülő, férje által írott szerelmes verset olvassa:

„*BELLA:*

Bírta szívem már hű szerelemre,

–Tudhatta, közöttünk nem vala gát:

Unszola mégis szóval „igenre”,

Mert ha nem: ő kivégzi magát.

Enyelegve adám a tört: nosza hát!”

S vadul a sebből a tört kiragadja,
Szeme szokatlan lángot lövell,
Kacag és sír, s fennvillogtatja
S vércse-sikongással rohan el.
Vetni kezét rá senki se mer.

Odakinn lefut a nyílt utca során,
Táncolni, dalolni se szégyell,
Dala víg: „Egyszer volt egy leány,
Ki csak úgy játszott a legénnyel,
Mint macska szokott az egérrel!

(Leteszi a gyertyát.) Nem tudom, mi lesz. Korányi doktor azt mondja, az influenza és a bronchitis együtt túl sok az öreg szervezetnek. Napok óta alig eszik, ma tudott elaludni először. Csak a sok konyakot itta, hiába dugjuk előle, mindig előkerül egy újabb butykos. Nem csoda, ha az idegei fellázadtak. Szegény Móric! Felkészültem a legrosszabbra. Már az újságtól is a hogyléte felől tudakozódnak. Rossz jel... de most alszik legalább. Konok vénember... rendületlenül bízik a saját erejében.(...) Mi marad nekem? A gyötrelem. A kétség. És az ostoba szerelmes versei. (Olvasni kezdi.)

„De régen ismerlek, évek hosszú során!
Bimbóként kinyílni láttalak oly korán:
Láttalak megnőni testben és lélekben:
Bájjaid fejlődöttén titkon kéjelegtem”

(Mérgelődik.) Na nem. Ez egyre rosszabb. (Az asztalra ejti a lapot.) De ír, tehát jobban van. Hála az égnek. Főzök neki vacsorát, úgyis mindig azt követeli. A kedvenc ételét kapja, töltött káposztát. Túrós lepény is lesz. Talán elkészülök, amíg a többi versét írja. Ahogy ismerem, ötnél ma nem adja alább. (Kiszalad.)”⁴²

⁴² TURCZI, A tintalovag, 8–9.

A két ember, akiket egyébként nagy korkülönbség választ el, közöttük a szerelmes-szeretetteli idill tehát megtört, a feleség pedig úgy érzi, férje alkotói képességei korának és egészségi állapotának köszönhetően hanyatlanak, ugyanakkor mindenképpen jó jel, hogy legalább még ír – azaz, mivel az írónak az írás, az alkotás az élete, még mindenképpen él...

A záró jelenetben ismét az idős író, Jókai Mórt láthatjuk és hallhatjuk svábhegy-i villájában. Saját alternatív valóságot teremtő drámáját írja, egészíti ki, fejezi be – alteregója, Szőnyi Gábris, a megbecsült és időződő író haldoklik. A dráma keretei között megírt dráma utolsó jelenetei nyilván Jókai saját lassú elmúlásának tükörképei. Az író számot vet addigi életével, felidézi az 1848-as forradalomban és szabadságharcban betöltött szerepét, majd visszaemlékszik arra, hogy Ferenc József császár végül megkegyelmezett neki, és egykori forradalmárból fokozatosan vált az uralkodóját egyre inkább elfogad, vele 1867-ben kiegyező magyar nemzet tulajdonképpen Habsburg-hű írójává... Jókai úgy érzi, részben talán megalkuvást követett el, azonban lassan rádöbben, hogy az idő visszavonhatatlanul eltelt, a múltat pedig már nem lehet és nem is érdemes megváltoztatni. Rádöbben továbbá arra is, hogy ifjú felesége, akit persze valóban szeret, és aki a maga módján valóban viszont szereti, csupán átmeneti jelleggel biztosíthatta számára az idillt, a megnyugvást, a boldogságot. Túl nagy ugyanis közöttük a korkülönbség – e kapcsolatban már nyilván nem a szexualitásé volt a főszerep, ahhoz ugyanakkor, hogy egymás feltétel nélküli lelki társai legyenek, pedig éppen a korkülönbségből fakadóan gyökeresen másként látják a világot... Az író hát végső számvetése közben rádöbben, hogy aki/ami maradt neki, az nem más, mint fiatalon elhunyt író- és forradalmártársa, Petőfi Sándor, vagy legalábbis az ő emléke:

„KI MARADT NEKEM? Csak te maradtál, baka, te maradtál – senki más! Amikor először láttalak, egy huzatos sikátorban jöttél szembe, nagy rohanás léptekkel, mintha üznél valakit. Vedlett, szürke

köpönyeged az arcod elé húztad, katonasipkát viseltél és nem néztél senki szemébe. Egy diáktársam rád kiáltott: Hová, bús hazafi? Te félretaszítottál minket és választalanul tovább siettél. Amikor az önképzőkör pályadíját megnyertük, a te buzdításodra még aznap este egy egész aranyat elmulattunk a Front zsidó kocsmájában. Te voltál az egyetlen, akinek volt mersze a Szózatot Árva megyei tót dialektusban elszavalni – mindenki megrökönyödésére. Antikor egy évre rá betoppantál hozzám, már nem a szilaj vagabundus didergett az ajtóban, hanem egy nagyratörő, elgyötört lélek. Úgy becéztél, KEDVES MARCIKÁM. Még az anyám sem melegebben. (Itt megáll, nagy levegőt vesz – mintha fuldokolna) te másoltad le az első drámámat, s miközben hatalmas ádámcsutkád föl-alá járt az izgalomtól, nem fogytál ki a dicsérő szókból. És amikor a művet Toldy Ferenc akadémiai dicséretre érdemesítette, te értesítettél kitörő örömmel, hogy az öt bíráló közül kettő, Vörösmarty és Bajza, mégiscsak az én munkámat ajánlották a legfőbb jutalomra. Első regényem, a Hétköznapiok után úgy mutattál be a pesti ifjaknak, hogy íme egy író, aki francia regényeket ír magyarul. A te szádból még ez az ostobaság is másként hangzott. És igazából nem haragudtam rád, amiért Kirkének nevezted Laborfalvy Rózát. Igazad volt, ebben is, másban is. Az életeddel súlyoztad az igazságod. (Elhallgat.) HOL VAGY PETROVICS?! (A könnyeivel küszködik, de legyűri. Valamit mondana, de nem jön fel a szó a torkán. Végül mégis:)

„Beszélgetnek sajkámmal
A fecsegő habok
–Feszítem a lapátot,
Hogy szinte izzadok.

Anyám, ha mostan látnál,
Tudom, hogy mondanád:
„Az istenért... ha feldőlsz...
Nem féled a halált?”

*Apám, ha mostan látnál,
Tudom, hogy mondanád:
Az ördög hurcol arra,
Szaggatni a ruhád.*⁴³

Az idős Jókai, noha alapvetően prózaíró volt, e dráma fiktív keretei között utolsó szavait mégis versben mondja el – archaizáló, részben Petőfi stílusára asszociáló, mégis remek, kortárs magyar keretek között is érvényes versben. Hiába, mivel a szerző, Turczi István mindhárom műnemben otthonosan mozog, a drámán belüli műnem- és regiszterváltás aligha meglepő.⁴⁴

És ezen idézetek és a hozzájuk fűzött rövid írásmagyarázatok után – noha azt hiszem, a súlyos szöveg magáért beszél, és nem véletlenül tematizál és idéz meg nagy magyar írókat, irodalomtörténeti panteonunk talán legnagyobbjait, időzzünk el kicsit a rövid, ám mégis filozófiai mélységekből megszólaló metairódomi (vagy inkább egyetemes emberi üzeneteket megfogalmazó?) címénél... *Tintalovag*. Persze, hogy Cervantes *Don Quijotéja* jut eszünkbe újra, és újra, és újra – a világgal hiábavaló módon hadakozó, álmaiba menekülő, anakronisztikus módon élő és viselkedő, egyszerre hősi és nevetséges lovag figurája mára klisé. Klisé, amelyet a kelően tehetséges és érzékeny író ugyanakkor képes eredeti módon felhasználni, rekontextualizálni, saját aktuális művében új, többletet hordozó jelentéssel ellátni. A mindenkori író olyan lovag, aki szükségszerűen hadban áll az őt körülvevő világgal, harcát pedig tollával, tintával (ma már persze leginkább számítógép-klaviatúrával és digitális betűkkel, szavakkal, mondatokkal), a szavak erejével, a nyelv valóságbefolyásoló és -teremtő erejével vívja. Akaratlanul is ide kíváncsoznak Kemény István, kortárs költészetünk jeles alkotójának a *Don Quijotéről* írott esszéiről, melyekből vallomásszerűen

⁴³ TURCZI, A *tintalovag*, 10.

⁴⁴ Vö. ZSÁVOLYA Zoltán, *Cédulák egy/a* („Költészethez”). Turczi István (lírai) életművének értékelése – az *Áthalások* című kötet okán és ürügyén.

kiderül, hogy lényegében minden író Don Quijote-i alak a maga módján:

„Ötvenéves koromhoz közeledtem, mire rájöttem, hogy én vagyok Don Quijote, és kezdenem kell végre valamit magammal. És hogy elrontok mindent, ha elmulasztom a megfelelő pillanatot, és nem indulok el végre a falumból zörgő páncélomban, és nem viszem magammal Sanchót, aki szintén én vagyok.”⁴⁵

E harc első ránézésre hiábavaló, azonban mégis nemes, célja és értelme van, valójában tehát korántsem hiábavaló... Az által ugyanis, hogy az író szót emel az őt körülvevő világ visszásságai ellen, talán figyelmeztet, és jobbá is teszi azt. Ugyanis ha már másokat elgondolkodásra, cselekvésre, életük és világnézetük megváltoztatására sarkalt egyszer is, működése valószínűleg nem volt hiábavaló. Turczi István és irodalmi alteregói tudják ezt jól – ezért újra, újra és újra szembenéznek az őket körülvevő valósággal, és a maga kíméletlen realizstikus valójában ábrázolják azt. Turczi sokszor elmesélt történeteket mesél újra – persze lényegében minden író ezt teszi, alkosson bármelyik műnemben is –, ezt viszont oly módon teszi, hogy az üzenet, a jelentés mindig bővüljön, kiegészüljön, és az olvasót/nézőt/befogadót saját létezése, emberi minősége újragondolására ösztönözze. A végső nagy kérdések, mint az idő végessége vagy végtelensége, az ember örökléte vagy elmúlása, férfi és nő csodálatos, ugyanakkor szükségszerűen címódó, ellentmondásos, a másik ember teljes megértésének lehetetlenségén alapuló viszonya, saját létünk értelme vagy éppenséggel értelmetlensége, a haza szeretete, a nemzeti identitás, a forradalmárság vagy az esetleges megalkuvás/kiegyezés kettőssége – ezek azok, amelyeket Turczi *Tintalovagja* a maga rövid, tíz folyóiratoldalas minimalista terjedelmében, ugyanakkor hihetetlen komplexitással és filozófiai mélységekbe merülve értelmez és tár elénk. Választ is ad rájuk, persze, szükségszerűen

⁴⁵ KEMÉNY István, *Lúdbőr. Esszék*, Budapest, Magvető Könyvkiadó, 2017, 173.

töredékes választ, hiszen ezek olyan kérdések, amelyeket az íróknak és közönséges halandóknak szükségszerűen újra kell gondolniuk – a nyelvi-gondolati-irodalmi-filozófiai körforgás pedig folytatódik tovább. Egyszer Jókai Mór múltbeli, másszor Szőnyi Gábris fiktív, imaginárius, megint másszor Turczi István valós, kortárs magyar író teszi fel ugyanazokat a nagy kérdéseket és válaszol rájuk – de valójában csak kitér a kaput az olvasó/befogadó/néző előtt, hogy maga is választ találjon azokra a kérdésekre, amelyek az írásbeliség kezdete óta foglalkoztatják az írástudókat, s persze másodsorban a közönséges halandókat is...

Turczi István 1996-os irodalomtörténeti dokumentumjátéka számára az irodalomtörténet, a nagy magyar író maszkja tehát csak ürügy, kulcsin, kellék, bár okkal és céllal használt kellék – valójában ez is vallomásos, személyes mű, melyben az író számot vet mindazzal, aki és ami volt, akivé és amivé lenni tudott egész addigi életében.⁴⁶ Saját személyes létezését, valamint az emberi létezés általában vizsgálja, egyetemes mondanivalót közöl mindenkori olvasójával: minden megnyilatkozása által a humanitás és az egyetemes emberi kultúra védelmezőjeként is beszél hozzánk, minden körülmények között, minden őt ért csalódás, negatív benyomás és történelmi trauma ellenére kontemplatív nyugalommal nyilatkozik meg. Jókai Mór és Szőnyi Gábris, e két dramatizált író ugyanis végtelen bölcsességgel és őszinteséggel intenek minket emberségre, a sorssal, a személyes és a kollektív történelemmel, valamint az egymással való megbékélésre és arra, hogy tanuljunk saját múltbeli hibáinkból. József Attilával szólva elsősorban azt szeretné, ha *mind emberek lennének*, a szó legjobb, legnemesebb értelmében, ugyanakkor a magunk természetes gyarlóságával együtt, hiszen az ember már csak olyannak teremtett, amilyen.⁴⁷

⁴⁶ Vö. SZEPEs Erika, *A hagyományember*.

⁴⁷ Vö. a kortárs magyar irodalmon belül erről bővebben: KÁNTÁS Balázs, *Poetica Humanistica Hungarica (Postmoderna?). Személyesség, közösségi beszédmód, humanizmus reprezentatív kortárs magyar költők életművében*, Veszprém, Művészetek Háza, 2019.

A *Tintalovag* című prominens, látszólag csupán valamiféle irodalmi-irodalomtörténeti játékként megnyilvánuló és működő, valójában egzisztenciális mélységeket feszegető drámára, de zárzóként akár Turczi István egész költői–írói–drámaírói, *össz-irodalmi* életművére alkalmazhatjuk Szepes Erika, a szerző egyik kiváló, talán legelmélyültebb monográfiájának megállapításait:

„Van tehát jele a posztmodernnek is Turczi költészetében, de nem a világnézetnek, csak némi stílusjegyeknek, magatartási paneleknek, ha olyan környezetet ír le, amelyben posztmodernül illik viselkedni. Turczi vilásképe a rációból, a modernitásból táplálkozik (...). Turczi válaszol a posztmodern lényegi kihívásaira, melyek megkérdőjelezik a szubjektum önazonosságát és az egységes, abszolút világmagyarázó elvek létezését; válaszol annak kinyilatkoztatására, hogy a világ többértelmű, heterogén, önellentmondásos. Turczi számára nem vezett el a narratíva, neki vannak narratívái az ontogenezisre – ez egy több szálon futó mitikus narratíva, a történelemben létezésre – ez a Deodatus történeti narratívája; végül van személyes narratívája, mert van személyes és téveszthetetlen személyisége is a szerelmi költészetében, a kortársi sms-ekben (amit én éppen azért nem neveznék a XX. század haikujának, mert a haiku soha nem személyes!), az Át-halásokban és egész társadalomban létezésében. Van hőse: önmaga. Vannak nagy utazásai. És célja: közösségi irodalmat szervezni. Turczi modern költő, aki erős, határozott, modern világnézete – ha tetszik, diszkurzusa, episztéméje – mellett érzi a posztmodern kor problémáit, fel is dolgozza őket, stílusjegyeket is átvesz. Mégsem posztmodern, de legalább annyira nem neokonzervatív. Egy autonóm világot teremtett. (...) Anélkül, hogy megkérdőjeleznénk a gondolkodásunkat irányító modern rációt, az alkotás eufóriájának ismeretében mondhatjuk: az alkotó ember is teremt.”⁴⁸

⁴⁸ SZEPES Erika, *Turczi István posztmodern és modern között*, in *Tények melankóliája. Tanulmányok Turczi István műveiről*, szerk. RADVÁNSZKY Anikó, SÜTŐ Csaba András, Budapest, Ráció Kiadó, 2012, 180–202.

ÖSSZ-IRODALMI FŐMŰ

A személyes, a lokális és a nemzeti történelem hármashatárán

*Turczi István Deodatus – A férfi és egy város
tört.én.elme című könyvéről*

Turczi István egyik legfontosabb, műfaji-műnemi határokon átnyúló, besorolhatatlan könyve, talán okkal mondhatjuk, össz-irodalmi főműve a *Deodatus*. A könyv első kiadása 2001-ben jelent meg Tata Város Önkormányzatának kiadásában. A könyv nem más, mint Tata város, tágabb értelemben pedig Magyarország történelmének (valós és fiktív elemekkel átszőtt) sajátos szépirodalmi feldolgozása. A mű címét egy feltehetőleg valós történelmi személy, Deodatus gróf, I. (Szent) István, államalapító királyunk nevelője és keresztpapja ihlette, aki – legalábbis a krónikák szerint – olasz vagy normann származású nemes, nápolyi gróf volt, aki a Sanseverino családhoz tartozott, és egyúttal ő volt az egyik legelső nyugat-európai személy, aki Magyarországra került Géza fejedelem uralkodása alatt, amikor a fejedelem elkezdte keresztény hitre téríteni a magyar népet. Azt már persze csak a XIV. századbeli hagyományból tudjuk, hogy Deodatus Szent István keresztpapja volt, a grófnak pedig Észak-Magyarországon voltak birtokai, ahol egy bencés kolostort is alapított. István a hagyomány szerint nem Deodatusnak hívta a grófot, hanem Tatának, és utána kapta a nevét a kolostor, az ott lévő vár és az egészen máig fennálló, mára megyeszékhelyé mai város. Tata, mint az az irodalmi életben talán köztudott, Turczi István szülővárosa, e különleges művében pedig a szerző szűkebb pátriája történelmének sajátos szépirodalmi feldolgozására vállalkozott... Viszonylagosan ismert, nagy vonalakban igaznak tekinthető történelmi tények alkotják a kiindulópontot, ám a forrásokban

szórványosan említett Deodatus gróf, a valós, vagy legalábbis elérhető történeti tudásunk alapján kvázi-valós személyből kiindulva Turczi István megalkotott egy fiktív tatai nemesi familiát, a Deodáti családot, akiknek történetén – rájuk utaló, illetve családi levéltárakból származó, szépirodalmilag konstruált forrásokon keresztül – feltárul előttünk a család, a város, illetve tágabb kontextusban értelmezve az ország, a magyar nemzet történelme.

Bár a *Deodatus* jelen esszé írása idején immár húszéves történetre visszatekintő mű, mind helytörténeti, mind nemzeti irodalmi jelentősége okán több újradaiást megért, ezért elemzésünkben a legújabb, 2019-es kiadást használjuk.⁴⁹ Talán irodalomelméleti vagy kritikus közhely olyasmit állítani, hogy egy irodalmi mű azért különleges, mert átlép a műfaji és műnemi határokon, esetleg ötvözi, kombinálja is őket, ez által pedig besorolhatatlan – e közhely azonban Turczi István *össz-irodalmi főműve* esetében kétségtelenül igaznak bizonyul, hiszen a minden határt átlépő, műfajközi jelleg meghökkentő, szokatlan és tanulságos intellektuális utazásra invitálja mindenkori olvasóját.

A mű természetesen az Árpád-korban, Szent István király idejében, az államalapításkor kezdődik, és a szövegformálás a *Mint a legendák* című fejezetben leginkább versre (prózaversre?) emlékeztet:

*„Deodatus.
Apuliából, a severinói grófok közül.
Vagy máshonnan; egyszerű tudós nemes.
Itt van, mintha mindig is itt lett volna.
Mint a legendák, csak törekenyebben.
Nevet ad e tájnak, és nevét e tájról kapja.
Mindent előre átél, s ha valami valóban
megtörténik, már csak emlékezik rá.
Ő az Egyetlen pillanat kézjegye.”*

⁴⁹ Hivatkozott kiadás: TURCZI István, *Deodatus. A férfi és egy város tört.én.elme*, Budapest, Scolar Kiadó, 2019.

Az írói beszélő tehát rögtön a könyv első oldalain megidézi a címadó, szórványosan dokumentált életű történelmi személyt, egyúttal élővé és konkrétá téve azt, akiről oly keveset tudunk a nagy időbeli távolság okán. A történelmi tényekből kiindulva formálódik a fikció és a magánmitológia, mely ugyanakkor az irodalmi művekre jellemző módon sajátosan igazként meséli el a magyar nemzeti történelmet...

Nem sokkal később a személyes történelemből átlépünk a nemzeti történelem szintjére, és egy hosszú prózavers (?) erejéig megjelenik maga a Magyar Királyság megalapítója, Szent István király az *István: Az arc első vonala* című fejezetben:

*„Az arc első vonala nem látható. Ez az emlék.
Az emlék nem ismeri a vonalakat; szavakban keresi önmagát.
A szavakat nehezen szokja meg, ritkán azonosul.
Széttöredezik, súlyát veszti, magába fordul. Kétségbeesik.
Ez jó fogódzó: a gyöngöseségben minden árny megmutatkozik.
Az arc innen már önmagát rajzolja fel.*

(...)

*Tudatlanságom nem képes megnevezni az azt erőt,
amellyel István, az idomításra szánt szomjas kiscsikó,
országalapító idomárrá lett. Megszelidítette a nyakasokat,
legyőzte, akit le kellett, és kilépett az elmúlás
örök árnyéktalanságából.
Istennek legyen hála!”*

E prózavers (?) talán a Deodatus című nagyobb művön belül talán az egyik legszebb, legjelentősebb és nem utolsósorban leg hazafiasabb költemény az utóbbi ötven-száz évben, amely a magyar nemzet, a magyar állam genezise, az államalapítás kapcsán íródott, és a jelen esszé keretein kívül, önálló elemzést is megérdemelne... Mi itt és most azonban annyit mindenképpen leírhatunk, hogy e költemény remekül illeszkedik az elmúlt ötven-száz év konzervatív

magyar vershagyományába, körülbelül oda, ahol Csoóri Sándort, Kányádi Sándort vagy éppenséggel Farkas Árpádot szokás sorolni, noha Turczi István versbeszéde első olvasásra az említett költőktől merőben eltér...

Bár a történelem és a forráskritika próbáját nem biztos, hogy a történet kiállja, a hagyományban erősen tartja magát, hogy Deodatus gróf a tatai bencés monostort, és ezzel együtt lényegében a várost is 1017-ben alapította meg, és a saját nevét adta a tájnak és a településnek. Turczi szépirodalmi műve ezt az *Apátság az úr 1017-ik esztendejében* című fejezetében így dokumentálja:

*„Deodatus a jövő gyermekeire gondolt,
és keresztelődmedencét készíttetett.
Apuliából szép faragású kőoroszlánt küldtek,
amely karmai közt emberfejet tart.
És volt ott még egy kis szobor is:
befont hajú, szépséges leány,
a vállán fekete madárral.*

*Épp csak behunyta a szemét és előre
emlékezett. Lezajlott a felszentelés.”*

A magyar keresztény egyház és ezzel párhuzamosan a magyar állam megalapítása és stabilizálása után egy következő történelmi korszakba lépünk át: Tata város első pecsétje bizonyítottnan 1415-ből való, Luxemburgi Zsigmond uralkodásának idejéből származik, ekkor kapta meg a település az uralkodótól a mezővárosi rangot és jogkört. Az írói fikció szerint Deodatus gróf – habár a krónikák szerint, amennyiben egyáltalán élt, valószínűleg utódok nélkül halt meg – leszármazottai, a Deodáti család végig fontos szerepet játszottak Tata város történelmében, és e történelmi szerepet hivatott dokumentálni *Az első pecsét* című, ugyancsak vershez közelítő formában írott fejezet:

Az első pecsét

Vörös bársonyba csavart díszes okmány.

Zsigmond király ad a formaságokra;

üzen kedves városának.

Az okmány tartalmánál fontosabb a kék

és fehér selyemből sodrott zsinóron függő

körpecsét. A város első pecsétje.

1415-öt írunk. Írjunk 1415-öt.

Egy Deodát nevű fiatal nemes adja át

a város elöljárójának, Pál bírónak,

a két jegyző, Márton és Domonkos,

továbbá a tanácsba választott 12 polgár

rezzenéstelen sorfala előtt.

Tata város fejlődésének, és persze általában a magyar nemzet és állam fejlődésének e fontos állomása után egy ideig még maradunk a Zsigmond-korban, a Magyar Királyság történelmének dicsőséges időszakában, és egy pontos meghatározhatatlan időpontból származó, drámai monológot olvashatunk a *Ha ez a történelem* című fejezet keretei között, amely nem csupán egy fejlődő város (és ország) képét tárja elénk a régmúltból, hanem történetfilozófiai mélységekbe merülve medítál a történelem mibenlétéről:

„Végig a városon. Lóháton, pünkösdváró, lóhátra való, szikrázó időben. Kövessük tekintetünkkel. Érezzük a föld lüktetését és a lovas erejét. Nézzünk felfelé is. A felhők hosszú sörényét látjuk. Friss derű és régtől ismerős dallam áradt a dombok felől. Felismerte magát a tájban és magában a tájat. Elfeledettnek hitt belső térképén megelevenedtek a foltok és hieroglifák. Úgy érezte, bár az érzések csalókák, hogy ez az ő városa. Mindent tudni akart róla és azt akarta, hogy őróla is tudjon mindenki.

Ha ez a történelem, akkor megérkezett.”

A mű természetesen igen érdekesítő, vegyes műfajú fejezeteken keresztül kalauzol át minket a következő történelmi korszakokon, a Hunyadiak dicső korán és az ország három részre szakadásának tragikus időszakán, és ahogyan Turczy István történelmi-irodalmi elbeszélése Deodatus gróf valós alakjából megalkotta a fiktív Deodáti családot, úgy az író, játszva a történelemmel és magánmitológiával, egyúttal önmagának, de legalábbis önnön (feltehetőleg fiktív) őseinek is helyet követel és létesít a történetben és a történelemben – ha mást nem, legalább mellékszereplőként. A török hódoltság korából (Tatát egyébként 1543-ben foglalták el a törökök, ám a vár és a város a 145 éves oszmán uralom alatt összesen kilenc alkalommal cserélt gazdát), az 1570 és 1572 közötti időszakból tárnak fel előttünk Giulio Turco Magyarországon tevékenykedő, olasz hadmérnök naplóbejegyzései, aki Habsburg-szolgálatban az éppen osztrák–magyar kézen lévő tatai vár újjáépítésén és megerősítésén munkálkodik. Az itáliai hadmérnök azonban az elbeszélés fikciója szerint végül magyar honban telepszik le, magyar leányt vesz feleségül, fia születik, akinek az István keresztnvet adja – a keresztnvet, amely azonos az államalapító első magyar király, és persze az író keresztnvével. A *Giulio Turco hadmérnök naplójából* című fejezet az alábbi sorokkal zárul:

„1572. május

Az Isten nem latolgat – az egyik kezével ad, a másikkal elvesz. Alighogy megszületett a kisfiam, pár napra rá futár érkezett jó anyám halálának hírével.

Nincsenek kérdéseim, szavaim sincsenek. Befejezem a naplóírást, elég volt. Csupán üres hang szólhat ürességről.

Váltott lovakkal, kevés pihenővel négy nap alatt otthon vagyok. Eltemetem drága anyámat, azután visszatérek ide, hogy nevet adjak a fiamnak. A magyarok első királya után István lesz. A magyarok első királya után István lesz. Rendes név, van méltósága. De Turco

mégsem maradhat, hogy hangzana ez errefelé. Kicsit igazítunk rajta. A végén lecsípjük az olasz o-t, és a magyaros i kerül a helyére. Turci. Így, cével mondva. Vidám hangzású lesz, telt ízű, és még ősi név benyomását is kelti. Nekem szóljon, akinek nem tetszik.”

Azt ugyan a drámai monológként felépülő és megnyilvánuló naplójegyzetekből persze nem derül ki egyértelműen, de az olvasó mindenképpen eljátszhat a gondolattal, hogy Giulio Turco hadmérnök feleségének családja akár közeli rokonságban is állhat a városalapító Deodáti családdal, így nem kizárható, hogy az írói fikció szerint akár maga az író, Turczy István is Deodatus gróf leszármazottja. A Turco–Turci–Turczy névmagyarosítás révén mindenesetre maga a szerző is elhelyezi magát a történetben és a történelemben, és teszi ezt persze teljes joggal...

A Turco–Turci–Turczy család történetbe/történelembé való belépése után mintegy bő száz évet ugrunk az időben, és a következő fejezetben immár a török kiűzése utáni korszakban, az 17-ik század végén járunk. A *Tóvárosi rhythmica* című, nagyjából korhű regiszterben íródott, mesterien archaizáló költemény annak (feltehetően fiktív) történetét beszéli el, miként tett rendet Tata városában Bottyán János, a Rákóczi-szabadságharc (1703–1711) későbbi hőse Tata városában, és miként utasította rendre a felelőtlenül költekező, adósságokat felhalmozó, ezzel pedig a városnak sokat ártó Csáky várkapitányt:

Tóvárosi rhythmica
Bottyán János esztergomi főhadnagy
látogatásának örömeire 's izgalomára anno 1694

Megkondult hát végre templomunk harangja,
Messziről hallatszík az érkező hangja,

Személyesen jött el Vak Bottyán Tatára,
Lezárni egy ügyet végre valahára.

*Adósságban úszik Csáky várkapitány,
Szava fabatkát sem, jelleme is silány.*

*Tartozása súlyos ezerkétszáz forint,
Más fizet helyette szégyenszemre megint.*

*Esztergomi tisztnek a becsület: kenyér,
Száz labanc fejénél is bizton többet ér.*

*Iustitiához fordulni kéressel hiába –
Szára van a szónak, de nincsen virága.*

*Micsoda fátumon forgott ki a sorsa
Tata városának esztendőktől fogva,*

*Csoda-e, biz' nem az, hogy Tóváros tábora
Jöttére sistereg, mint jóisten ostora?*

*Ha elhajtjuk is a gaz egzekúciót,
Jön utána másik, ki nem hoz semmi jót,*

*Így megy idők óta, keserű a hűség,
Kifosztott vidékek, vasárnapi ínség...*

*Nemzet, ha tekinted is lessznek voltodat,
Könnyebb útért soha ne áldozd magadat,*

*Ha pátria hív és fényes libertate,
Ne kérdezd, hogy Isten vagy feleség vár-e.*

*Indulj és utadon igazságod áldjon,
Hogy újabb esztendő békében találjon,*

*Ezt üzeni Bottyán, ezt a hév s az akarat,
Míg gyülekszik a nép tóparti fák alatt.*

A magyar történelem, és persze a magyar függetlenségi törekvések történetének egyik fontos eseménysorozatát a *Deodatus* át-ugorja, az innen következő fejezetek pedig már a Deodáti család (fiktív) levelestárából származnak, az 1727 és az 1849 közötti időszakból. Néhány, a város fejlődését és a magyar társadalom lassú modernizációjának, polgárosodásának kezdeteit dokumentáló, részben valódi, részben irodalmilag konstruált (pszeudo-)forrás (pl. *Céhmesteri eskü, Céhek és ünnepek, A kántortanító panasza, A városi előjárók fizetése 1746-ban, A tatai zsidók kérelme, A tatai gymnasium tanterve*, stb.) műbe illesztett közlése után elérkezünk a magyar irodalom és művelődés történetének egy meghatározó és virágzó korszakához, a nyelvújításhoz. Turczi itt az általa úzótt sajátos, ám véresen komoly irodalmi-történelmi játék keretében meseteri módon írt meg egy Csokonai Vitéz Mihály-verset, az avatatlan olvasó pedig mindenféle gyanakvás nélkül gondolhatná, hogy e *pszeudo-Csokonai-mű* valóban a nyelvújítás korabeli poéta egy eddig ismeretlen, Turczi által felfedezett, valamiféle családi levelestár-ból valóban előásott verse:

Csokonai Vitéz Mihály ismeretlen verse

A poéta szomorúsága

Otthonom leégett, mindenem

Odalett, mögöttem Debrecen

És elemészto rettenet.

Vigasztalan nap kormozza lelkem,

Ki ha nem ért e keserú percben,

Azért meg ne vessen engemet.

Bár óriás selyeming az ég,

S a tavat ringatja a rét,

Szívem nem csitítja sok madár.

Bár gyönyörű mondani: Almás,

*Gyermeki koromat idézi a padlás,
Árnyékot von körém a láthatár.*

*Poétája sorsát ki szánja,
Daloló kedvét ugyan ki várja?
Magányosan a völgy most jaj verem.
Fájdalmimra gyógyír csak a forrás,
Előmbe gőzölgő szobrokat formáz,
Ha elillan' is mint a szerelem.*

*Lombok susognak? Te szólsz? Kihez?
Vidámabb hang kén' a vers végihez –
Míg dúdolsz, nincsen semmi veszve.
A nyárvégi Nap utolsót lobban,
Már Hold hinti ezüstjét karodban:
Megállsz s így utolér az este.*

1802. aug. vége – Almáson-Tatában

A magyar felvilágosodás és a nyelvújítás valóban a magyar történelem és irodalomtörténet egyik legfontosabb korszaka – kiváltképp egy írónak, aki a saját személyes, a saját szülővárosának lokális és a saját nemzetének, országának kollektív történelmét szeretné a szépirodalom eszközeivel valamiféle eredeti értelmezési keretbe állítani. Éppen ezért nem maradhatott ki a Deodáti család levelestárából egy olyan pszeudo-forrás sem, amely a nyelvújítás vezéralakja, Kazinczy Ferenc (kétségtelenül valóban megtörtént, ám a valóságban szórványosan dokumentált) tatai látogatásának állít emléket. A *Kazinczy és az angol kert* című fejezetben az alábbiakat olvashatjuk arról, mennyire jól érezte magát a magyar nyelvújítás paradigmatis irodalmára a városban, és annak szépsége mennyire nagy hatást gyakorolt rá:

„Fajsz József rector úr az első szép tavaszi napot köszöntendő az ő saját szavaival élve „eszmélkedő sétára” invitalírozott bennünket, filozófiai osztályának délután fellelhető tagjait, köztük engem is, az egyetlen classis nőlényt. Ott jó ízzel mesélte, hogy szerdán (április 13.) emlékkönyvbe illő találkozása volt a fennkölt lelkületű író és költő, Kazinczy Ferenc úrral. A nagy nemzeti agitátor rövid tisztelgés után ugyanis a gróf Esterházy kertjét óhajtotta sok év után ismét látni. Velük ment Farkas Vince bencés tanár úr, a pannonhalmi pénztárnok is. A rectori fabulából kitűnik, hogy az ősz Kazinczy egy gyermek rajongásával nézte a tó tiszta vizét, a százával úszkáló hatyúkat és a platánok vastagodását. A természet fenszéges voltáról való artistai megjegyzései közepette Vince társával a Kása malom melletti hatalmas olasz nyárfát méregette, de kétszeri öleléssel sem tudta keresztülfogni. Lelkesedése ily módon nem ismert határokat. Napnyugta közeledtével elbeszélte még, milyen romantosnak aligha nevezhető körülmények közt látta először e kertet, mikor fogolyként Kufsteinbe vitték, és a rabokat felügyelő Plecz kapitány engedélyezte a rövid betekintést. Rectorunk hozzátette, hogy mily erős életvágya kellett legyen, hisz nem tudhatta, meghagyják-e életét vagy sem, mégis látni akarta a magyar Verszáliát.”

A magyar felvilágosodás és a nyelvújítás után a reformkor következett a magyar történelemben. A nyugat-európai államokhoz képest ekkor erősen lemaradt, erősen feudális magyar társadalom modernizációja és polgárosodása az 1820-as években indult meg, melyben a magyarországi zsidóságnak elvülhetetlen érdemei vannak. A Deodatus egyik fejezete *A Pesther Tageblatt, 1843. február 24.* címet viseli – egy ez esetben nagyon is valós – újságcikk, mely azt dokumentálja, miként szervezett jótékonysági rendezvényt a tatai izraelita polgárság a város és környéke szegényei javára, és megjelenik benne a magyarországi zsidóság emancipációjának a korszakra jellemző törekvése is:

„Tatán február 18-án rendetek az itteni izraeliták bált egybekötve jótékonyági lottóval. Ezt a dicséretes szórakozást ragyogó siker koronázta. Számosan vettek részt az itteniek és idegenek is. A dús öröm és a ragyogó szépség bőségszarúja mindeneken túl kiömlött: minden elősegített kényszeredettségek nélküli, örömteli baráti légkört és szívettséget, mindenütt finom, tisztességes, minden affektáltságtól távolálló hangnemet uralkodott, melyet az ember ritkán tapasztal más körökben. S midőn a Hajnal nagy kék szeméből kidörzsölte bús álmát, a mi gráciáink, Jerikó rózsái, még azon fáradoztak, hogy hódolatuk utolsó áldozatát nyújtsák Terpischorénak, a tánc műzsájának. A tóvárosi Kaszinó ehhez az emberbaráti célhoz a legszebb tánctermeit adta oda készséges rendezéssel. Egyhangú kívánságnak megfelelően a jelentős bevétel összegét valláskülönbőség nélkül osztották ki a szegények között.”

Az író itt nem csupán a magyar társadalomfejlődés egyik fontos állomásának állít emléket azzal, hogy egy valós sajtótörténeti forrást saját művébe illeszt, hanem explicit módon utal a saját zsidó származására, identitására is, amely egyébként műveiben igen gyakran megjelenik csak úgy, mint a tolerancia és humanizmus általában – elvei szerint ugyanis ember és ember között nincsenek, nem lehetnek lényegi különbségek, az emberek egyenlőségének eszménye az isteni és emberi törvények előtt pedig már a reformkori Magyarországon is a vezető eszmék közé tartozott.

A 19. századi európai társadalomfejlődés és a polgárosodás természetesen együtt járt az emberek nagyobb szabadságra és egyenlőségre való igényével is, a Habsburg Birodalom Bécsnek alárendelt államaiban pedig függetlenségi törekvésekkel is, mindennek pedig egyenes következménye volt a Népek tavasza, az 1848–1849-es európai forradalmi hullám. A párizsi vagy a bécsi forradalommal ellentétben az 1848-as magyar forradalom törekvése azonban nem csupán újfajta, nagyobb egyenlőségen alapuló társadalmi berendezkedés, az abszolút monarchia valamiféle alkotmányos reformja, hanem végül a magyar nemzet és állam teljes függetlensége volt, ez

a törekvés pedig szabadságharcba, a Habsburg Birodalommal való függetlenségi háborúba torkollott. A *„Műveld türelmedet”* – kitépott lapok Deodáti Fanni emlékkönyvéből című, utolsó fejezet Deodatus gróf egy kései női leszármazottja, Deodáti Fanni fiktív feljegyzéseit tartalmazza a forradalom és a szabadságharc időszakából, az elején az alábbi beszámolót olvashatjuk az 1848-as márciusi eseményekről:

„A szertelen kis Petőfi és a színésznőkért bolonduló komáromi Jókai Móricék társaságában egy tatai ifjúról tesz említést. Hamar Dániel orvosnövendék, az itteni kalapos mester fia szintén részt vett a gyűjtő hatású pontok szövegezésében. Így alighanem Tata városának is kijutott a dicsőségből! Büszkék lehetünk rá. Emlékszem a fiúra, a piaristáknál végezte a gimnázium első öt osztályát, később elkerült innen Pápára a református kollégiumba. Jó svádájú, elszánt fiú, még sokra viheti, csak ne énekeljen. Ha a hordóba belerúgtak, szebb hangot adott ki, mint a Hamar. Ő volt az egyik, aki rectori engedéllyel az ének és zene órák alatt a könyvtár új szerzeményeit szortírozhatta. Még szerencse, hogy forradalmár lett belőle, nem könyvkukac.”

A forradalom szabadságharcba csap át, ám a hősieken kivított rövid magyar függetlenség hamar odalett, s miként azt jól tudjuk, a szabadságharc végül – csak az orosz cári csapatok segítségével elért – osztrák győzelemmel, megtorlással és I. Ferenc József császár és király neoabszolutista hatalomgyakorlásával zárult. Deodáti Fanni utolsó bejegyzése 1849. július 12-ére van datálva, a harcban a vőlegényét elvesztett lány pedig végül úgy dönt, hogy nem követi Klapka György honvédseregét, hanem hazatér szülővárosába, Tatára, és megnézi, mi van az otthoniakkal:

„1849. július 12.

Virradóra a kezem közt halt meg egyetlen szerelmes társam jobban és bajban, Knoll Simon tizedes, karnagy és orgonista. A hit és a szeretet harangja szóljon érte, és a többi Komáromnál meghalt tatai

pajtásunkért, Takácsy Jóska századosért, Balogh Józsefért és Vecsey Miklósért.

Tatában akarnám eltemetni őket, de Klapka nem enged. A magyarok java a parancs szerint rövidesen Vác felé veszi útját, onnan Losoncnak, majd le a Tiszántúlra.

Nem tartok velük. Haza kell mennem. Ha egyedül maradtam is, tudnom kell, mi lett az otthoniakkal. És a kották sem hányódhatnak el. De vajon haza érek-e? Egyszer biztosan.”

A Deodáti család története, és persze a tatai várostörténet, illetve tágabb értelemben a magyar történelem írói dokumentációja enél a korszakhatárnál véget ér. A *Deodatus* nem referál tovább a neoabszolutizmus időszakáról, a kiegyezésről, a dualizmus koráról, az első világháborúról, a Horthy-korszakról, a második világháborúról vagy éppenséggel az államszocializmus évtizedeiről – a (viszonylag) közeli múlt történelmének értékelését, az elbeszélés folytatását és kiegészítését minden bizonnyal a mindenkori olvasóra bízva, és valljuk be, az elmúlt 150–170 év történelmi korszakai és eseményei valóban többféleképpen értelmezhetők. Az egészen közeli múlt történelme emlékezetpolitikai értelemben mindig, minden nemzet történetében löporos hordó volt, és óhatatlanul felvetette a múltértelmezésnek álcázott aktuálpolitikai csatározások veszélyét. Az író tehát minden valószínűség szerint megfontoltan jár el, ha egy régmúltból kiinduló műben nem nyitja ki ezt az ajtót – habár kétségtelenül a közeli múlt történelméről is születtek, születnek érvényes és értékes szépirodalmi művek. Mindazonáltal úgy véljük, 700 év családi, lokális és nemzeti történelmének igen eredeti, szépirodalmi értelmezése magában is bőségesen elég hozzá, hogy a mindenkori olvasó elgondolkodjon azon, ő maga honnan jött, és a Deodáti család fiktív, a maga módján, egy elvontabb szinten mégis valós/igaz történetéből kiindulva feltegye magának a kérdést, mit jelent magyarnak lenni?

Vilcsek Béla, Turczi egyik kiváló monográfusa a *Deodatus* kapcsán így ír a szerző munkásságáról:

„Turczi Istvánnak alapvetően három témája van: a történelem (mindenekelőtt a személyiség identitásának kérdése), a nő (mindenekelőtt az erotika) és az irodalom (mindenekelőtt a költészet). A három fő téma természetesen nem különül el élesen egymástól; egy versen vagy egy kötetben belül is nagyon gyakran kapcsolódik egymáshoz. Turczi István költészete tematikus szempontból is kezdettől fogva végletes tárgyakat dolgoz fel, mégis a rendkívül tudatos építkezés, a teljes és szerves egység jellemzi. Végtelenségnek és szintézisnek ez az egysége legfőképpen annak köszönhető, hogy minden témájában és minden alkotói korszakában sikerül tovább építenie, tovább gazdagítania az eredendően, még pályája kezdetén kialakított egyéni verseszményét, versbeszédét és verstípusait.”⁵⁰

Mindez kétségtelenül igaz a *Deodatus* című, szintetizáló, életmű-összesűrítő könyvre is, ám úgy vélem, e főművében az író talán túl is lép azon, hogy általánosan kedvelt, újra és újra feldolgozott, megénekelt témáit új köntösbe csomagolva tárja elénk. Amellett, hogy mintegy szintetizálja Turczi István lírai-próza-drámai életművét, mindhárom műnemből merítve és mindhárom műnemben kezelt művekre referálva, úgy vélem, a *Deodatus* nem csupán a személyes és lokális, hanem egyúttal a nemzeti identitás keresésének és megtalálásának irodalmi főműve is a Turczi-életművön belül.

Bengi László, a mű egyik értő elemzője így ír a kötetéről:

„A *Deodatus* a kezdetekhez visszamenve írja, olvastatja újra a korai-korábbi szövegeket, s tanúsítja az életmű alakulásában létét, valamint történeti távlatának nyitott-átrendezhető távlatosságát. A

⁵⁰ VILCSEK Béla, *A költészet tört.én.elme. Turczi István Deodatusáról*, in *Tények melankóliája. Tanulmányok Turczi István műveiről*, szerk. RADVÁNSZKY Anikó, SÜTŐ Csaba András, Budapest, Ráció Kiadó, 2012, 159–174, 159.

korupszban a neki tulajdonított középponti helyzet tehát poétikailag is indokolt, ha folyamatosan módosulni képes, transzregresszív s műfajilag is nyitott-befogadó egység köteteként tekintünk rá.”⁵¹

Úgy vélem, a Turczi-életműben a mű középponti helyzetét a fent idézett tanulmány szerzője igen helyesen ismeri fel. Mindazonáltal elemzésének idézett és további részeiben jóval kevesebbet szól arról, hogy a műfajilag valóban igen nyitott, meghatározhatatlan, és persze számos értelmezési lehetőségre is nyitott mű áttételsebben, elvontabban nem csupán játszik, de népünk is nemzetünk 700 éves távlatot átfogó történelmét *dekonstruálja* és *rekonstruálja*, értelmezi újra és át a szépirodalom szinte korlátlan lehetőségeket eszköztárával.

Radvánszky Anikó, a mű egy másik elmélyült és teoretikus értelmezőjének elsősorban az elbeszélte identitás alakzatait vizsgáló tanulmányának alábbi tételmondatait is érdemes idéznünk:

„A Deodatus történet- és történelemalkotásának egyedi formanyelve egyfajta történelmi szöveggyűjtemény gyanánt a kompozíció síkján különböző műfajú valós és fiktív szövegeket rendel kronológiai rendben egymás mellé. Az elegyes írások között megtalálhatók: különböző forrásművekből szó szerint átvett dokumentumok (...), történelmi eseményekhez köthető, archaziáló nyelven írt, hitelesnek feltüntetett szövegek és szépirodalmi költemények sora. E szemelvénygyűjteményt egy jegyzet és kommentár zárja, amely az egyes források lelőhelyét megnevezve a történelmi szövegegyüttes átvételének módjáról, átírásának mértékéről ad tájékoztatást. Látható, hogy a Deodatus alternatív szerkezete anyagát elsősorban hozzáadásos, bővítő eljárás módra rendezi, s mindamelllett, hogy az önmagukban is megálló szövegek egymásra következő sorozatából kirajzolódó cselekményváz időben

⁵¹ BENGI László, *Azonosság és műnemi határátlépés. Turczi István költői prózájáról, Tények melankóliája. Tanulmányok Turczi István műveiről*, szerk. RADVÁNSZKY Anikó, SÜTŐ Csaba András, Budapest, Ráció Kiadó, 2012, 137–144, 144.

előrehaladó ívében az egymásból következés oksági elve nem mindig érvényesül erőteljesen, a koherencia megteremtésére törekvő narratív gondolkodás a szemelvényekből annak köszönhetően képes egyfajta várostörténetet rekonstruálni, hogy e gyűjteményben a szövegek tér- és időszerkezeti elrendezése a bennük rögzített tényeket „cselekményesítve” az eseménytörténet rendjének illeszkedéseire figyelemmel történik.”⁵²

Mindezek az irodalomelméleti alapossággal kifejtett, ám kissé talán túlzottan teoretikus szemléletű megállapítások kétségkívül igazak Turczi István művére nézvést, azonban a *Deodatus* egyúttal jóval több, mint fiktív és valós dokumentumokat kronologikus rendben egymás mellé állító történeti szöveggyűjtemény. A mű nem más ugyanis, mint a szépirodalomra emelt magyar történelem maga, nemzeti történelmünk művészi eszközökkel történő dekonstruálása és rekonstruálása. Talán kissé régimódi szemléletre vallhat, de érdemes lehet ideidézni, mit mond/ír/gondol a nagyon is élő szerző, Turczi István a saját kötetéről, példának okáért mi olvasható a könyv 2019-es, legújabb kidásának hátlapszövegén:

„Deodatus nem én vagyok. Még csak nem is hasonlít rám, ami magamra nézve nem feltétlenül előnyös. Fondorlatos bárgyúság lenne bármiféle önéletrajzi kulcsot sejtetni, mert nincs ilyen. Deodatus az én ürügyem a szeretetre. Annak kimondására és elhallgattatására, hogy tartozni kell valahová, és jó tudni, hol van ez. A megérkezés távolról sem térérzés, hanem viszonyítási pont: a szív földrajza. Olyan könyvet szerettem volna írni, amelynek lapjaira az emberek odaképzelték saját életük valaha volt és majdani történéseit. Olyan könyvet, amelynek sorai közt, akár otthon gesztenyefasorban, elődök

⁵² RADVÁNSZKY Anikó, „Az emlékezet helyén történetek állnak”. Az elbeszélte identitás alakzatai Turczi István *Deodatus: A férfi és egy város tört.én.elme* című művében, in *Tények melankóliája. Tanulmányok Turczi István műveiről*, szerk. RADVÁNSZKY Anikó, Sütő Csaba András, Budapest, Ráció Kiadó, 2012, 159–174, 161.

és utódok sétálgatnak karonfogva, ismerősként köszöntik a szembejövőköt, és a szabadság derűje árad belőlük.”

De vajon hihetünk az írónak/költőnek, aki a saját maga művét kommentálja, és mintegy magyarázkodva próbálja olvasóját az értelmezés egy bizonyos, általa preferált irányába terelgetni? Habár az irodalomtudomány bizonyos kurrens irányzatai szerint a szerző halott,⁵³ azaz legalábbis az értelmezés során nem feltétlenül kell az interpretátornak figyelembe vennie, mi is volt az ő intenciója, ha volt ilyen és egyáltalán megfogalmazta azt, úgy véljük, Turczi István esetében, aki nagyon is tudatos, koncepciózus alkotó, a szerző önmaga által megfogalmazott intenciója-üzenete legalább a mű egy lehetséges, és egyúttal sarkalatos értelmezési pontja lehet...

Jelen esszé szerzőjének határozott álláspontja szerint tehát Turczi István Deodatus című műve a líra, a dráma és a próza; a személyes, a lokális és a nemzeti történelem; illetve a magyar, az európai/zsidó-keresztény kultúrkörhöz tartozó és az egyetemes emberi identitás hármashatárán helyezkedik el. Egy egyén/család, Deodatus gróf/Deodáti család személyes történetéből épít hely- és város történetet, Tata lokális történelmét, a lokális történelemből pedig áttételesen megkonstruálja a magyar nemzet hétszáz éves történelmének narratíváját. A líra, a próza és a dráma műnemi jegyeit mind magán hordozza – versek és prózai szövegek váltják egymást, némelyikük persze műfajilag szándékosan besorolhatatlan textus, és számos helyen megjelenik bennük a drámára jellemző monológyszerű beszédmód és/vagy a dialogicitás. Tematizálja továbbá az idegenből érkezett (olasz nemzetiségű) történelmi és pszeudo-történelmi személyek, mint Deodatus gróf és Giulio Turco hadmérnök magyarországi letelepedését, házasságát, magyarrá válását, valamint áttételesebben és elvontabban, de megjeleníti a magyarországi zsidó felekezet/nemzetiség asszimilációs törekvéseit és emancipá-

⁵³ Vö. Roland BARTHES, *A szerző halála*, in uő, *A szöveg öröme. Irodalomelméleti írások*, Budapest, Osiris Kiadó, 1996, 50–55.

cióját is. A Kárpát-medence a történelem során mindig is a népek olvasztótégelye volt, miként a magyar nép és nemzet maga is – a különböző nemzetiségű emberek, családok identitáskeresésének, és olykor identitásváltásának, jelen esetben elmagyarosodásának elbeszélése nem más, mint a magyar identitás komplexitásának írói vizsgálata. Ugyanakkor a Szent István-i keresztény állam megalapítása, maga a történet kezdete nem más, mint a magyarság európai/zsidó-keresztény kultúrkörhöz tartozó identitás határozott kinyilvánítása. Hiszen már a könyv cím és a történetet elindító történelmi-irodalmi személy, *Deodatus* neve sem engedi a zsidó-keresztény kultúrkörtől való elszakadást, hiszen latinul annyit jelent, *istenadta, akit/amit isten adott, isten adománya*. E szoros magyar és zsidó-keresztény identitásképző erővel együtt, vagy akár mind e felett áll, hogy a mű Turczi István más alkotásaihoz hasonlóan az egyetemes emberi értékekre kérdez rá, így pedig párhuzamosan az egyetemes emberi identitás létkérdését is kutatja. E rétegek nem kizárják, hanem héjszerűen egymásra épülve kiegészítik egymást, a *Deodatust* pedig kortárs magyar nemzeti irodalmunk rendkívül komplex, jelentékeny és további értelmezésekre érdemes, folytonos továbbgondolásra készítő darabjává, illetve a Turczi István irodalmi munkásságának főművévé emelik.

UTÓHANG

Az átlépések műfajközi poétikája

Miként az a fentebbi műelemzésekben is világossá válhatott az olvasó számára, Turczi István a kortárs magyar irodalom egyik leg-sokoldalúbb, műnemi-műfaji határokon folyamatosan át- és átlépő, jelentékeny alkotója. A műveken belül, illetve közöttük minden mindennel szorosan és többszörösen összefügg, az életmű pedig saktáblaszerűen kerül az olvasó elé, amelyen egyik kockáról a másikra többféle átlépés-kombináció is lehetséges.

Nézzünk néhány műközi, könyvközi átlépést tehát a Turczi-lírában. Turczi István – a szerző saját szándéka is állítása szerint is – lírai főműve a 2018-as *Üresség* című, kötetnyi hosszúverse, azonban egyáltalán nem előzmény nélküli darab az életművön belül. E hosszúvers-kötet azonban korántsem előzmény nélküli, hiszen ott találjuk előtte/mögötte már a szerző 2011-es, *A változás memóriája* című prózavers-kötetét, amelynek mind alaphangvétele, lírai beszédmódja megelőlegezi azt a bölcséleti lírát, amelyet a költő az *Ürességben* csúcsozott ki. Az *Ürességgel* azonban ez a tematika persze korántsem fejeződött be, ugyanis a szerző lényegében ugyanezt a fajta költészetet folytatta *Szeresd a vándort – Történetek versben* című, 2018-as verseskötetében, ennek is elsősorban a *Hol volt, hol nem* című ciklusában. Az erősen bölcséleti jelleg, a létfeltárás, az alanyiség és az egyetemesség keverése a magánmitológiában folytatódik, és egyúttal ki is jelöli a saktáblaszerűen felépülő életmű következő lépését. Turczi lírája olykor meghökkentően komplex, utalásokkal teli költészet, ám a szerzőt, ahogyan halad előre az idő, láthatólag egyre letisztultabb, egyre egyszerűbben feltehető kérdések érdeklik. E költészetnek látszólag mindig vannak válaszai

– azonban szem előtt tartja, hogy nem is annyira válaszolni, mint inkább a megfelelő kérdést feltenni nehéz feladat.

A Turczi-próza látszólag önálló művekből, regényekből épül fel, amelyek első olvasásra korántsem tűnnek egymás valamiféle folytatásainak. Turczi mindig önálló világokat épít fel, talál magának egy magtémát, egy nagy emberi létkérdést, és azt írja meg egy adott főszereplő életrajza köré felépítve... Ezt teszi elvileg első, *Mennyei egyetem* című, a fiatal humanértelmiségiek, elsősorban bölcsészek 1980-as évekbeli életét bemutató első regényében is, ahol egyúttal görbe tükröt is tart a Kádár-rendszer utolsó éveiben szocializálódott, akkor fiatal magyar értelmiségi rétegnek. Ugyanakkor mindennek a Kádár-kori beavatás-történetnek szerves folytatása a szerző *...se nélkülöd* című, 1994-es regénye, amely már a rendszerváltás utáni Magyarországon játszódik, főhőse pedig egy pályakezdő értelmiségi, aki a kialakulófélben lévő (vad)kapitalizmusban próbálja megtalálni a saját helyét, és persze a boldogságot. Beavatás-történet ez is, amely az individuum hányattatásainak dízletei között egyetemes emberi kérdéseket feszeget. És természetesen beavatás-történet, és lényegében ugyanezen kérdések és témák posztmodern újrhangszerelése a szerző 2013-as, *Minden kezdet* című regénye is – melyet egyébként jelen elemzés Turczi prózai főművének tekint –, amely már a 2010-es években játszódik, és egy értelmiségi fiatalember felnőtté válását meséli el a kortárs magyar vadkapitalista valóságban. A regények egymásba lépegetnek át, a *Minden kezdet* pedig annyira nem hagyta nyugodni a szerzőt és olvasóit, hogy átszerkesztett változata 2020-ban *Marokkóban a beteg párnája alá mindig tesznek tört* címen újra megjelent. Persze, hogy mi lesz a következő (át) lépés a Turczi-próza sakktábláján, azt jelen esszé írása idején még nem tudhatjuk, de a szerző főbb prózai művei közötti folytonosság meglehetősen egyértelmű.

A kevés, ám annál jelentékenyebb, fajsúlyosabb drámákat író Turczi István esetében látszólag a drámák is teljesen önálló entitások, ugyanakkor ezek közötti is elég egyértelmű átlépések

mutathatók ki. Nézetünk szerint a szerző legérdekesebb, legjelentékenyebb drámája az 1994-ben keletkezett *A tintalovag*, ennek azonban ugyanúgy megvannak a saját előzményei... Ma már kevésbé ismert irodalom- és drámatörténeti tény, de Turczinak már igen fiatal korában, 1989-ben bemutatták egy rádiójátékát *Neander Kávéház* címen, amely némi szocializmus-kritikával átítatva az emberi viszonyok örök problémáira kérdez rá, nem csupán férfi-női kontextusban. Ezt követte az 1994-ben megjelent és be is mutatott *Anna-bál* című dráma, amely az első világháború előestéjén játszódik, és amely szervesen folytatja az emberi viszonyok komplexitásának feltárását, újra és újra feltehető és felteendő létkérdéseket feszegetve. Írók, vagy annak látszó szereplők, entitások mindketőben megjelennek – s végül ezt a drámaírási folyamatot tetőzte be 1996-ban *A tintalovag*, amelyben nagy nemzeti írónk, Jókai Mór az, akinek a szájába adja a szerző az örök érvényű mondanivalókat.

Líra, próza, dráma, s ezen belül – persze az elemző által némileg szubjektíven – kijelölt alapl művek, amelyek azonban mind-mind kapcsolódnak egyéb, korábbi és későbbi opusokhoz, a nagy, örök létkérdések művészi módon történő feltételének egyes projektjeihez, állomásaihoz. Alkotónk azonban nemcsak az egyes művek között szeret átlépetetni, hanem olykor – persze tudatosan – a műnemi-műfaji határokat is felszámolja. Prózai és drámai alkotásai sosem mentesek például a lírai hangvételtől, szövegszervező elemektől, verses betétektől, ugyanakkor verseitől sem idegenek a drámai monológok vagy éppenséggel a bölcséleti prózára jellemző nyelvi magatartásformák. E művek és műfajok közti átlépéseket pedig az életmű egyfajta középpontjaként szintetizálja kétségkívül a *Deodatus* című könyv, amely műnemek, nagy irodalmi témák és konkrét művek többszörös határvidékén helyezkedik el.

Turczai István irodalmi szubjektuma tehát egyik műről a másikra, az egyik szövegből a másikba történő minden átlépéssel változik, miközben végig ugyanaz marad. Az író pedig műről műre ugyanazokat a nagy kérdéseket írja meg, miközben minden művével új

üzenetet fogalmaz meg a számunkra. A változás és a változatosság viszi előre, ugyanakkor irodalmi univerzumát szükségszerűen az egyetemesség és az állandóság tartja össze. Ez pedig, az állandó értékekhez, örök nagy kérdésekhez való feltétlen ragaszkodás pedig kortárs magyar irodalmunk egyik kiemelkedő alkotójává emeli.

TURCZI ISTVÁN MŰVEINEK BIBLIOGRÁFIÁJA

VERSESKÖTETEK

Segédmúzsák fekete lakkcipőben (Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1985)

Zene állástalan zongoristáknak (Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1990)

A nők és a költészet (Kelenföld Kiadó, Budapest, 1990)

Amerikai akció (Maecenas Kiadó, 1991)

Uram, nevezze meg a segédeit! (válogatott versek, Maecenas Kiadó, Budapest, 1993)

Hosszú versek éjszakája (Belvárosi Könyvkiadó, Budapest, 1997)

Csokonai Vitéz Műhely (Debreceni Bibliofil Műhely, Debrecen, 2000)

Deodatus. A férfi és a város tört.én.elme (Tata Város Önkormányzata, Tata, 2001)

A zöld rabbi (Aura Kiadó, Budapest, 2001)

Venus Vulgivaga (Masszi Kiadó, Budapest, 2002)

SMS 66 kortárs költőnek (Orpheusz Kiadó, 2002)

Hívásra szól a csönd (válogatott versek, Noran Kiadó, Budapest, 2004)

Turczi István legszebb versei (Belvárosi Könyvkiadó, Bibliotheca Hungarica, 2006)

Áthalások (Palatinus Könyvkiadó, Budapest, 2007)

Erotikon (Kossuth Kiadó, Budapest, 2008, Eifert János aktfotóival)

A változás memóriája (Palatinus Könyvkiadó, Budapest, 2011)

Nagyon (Hochroth Budapest, 2013)

Turczi István legszebb versei (AB-ART, Budapest, 2014)

- A fázisrajzoló átmeneti gyötrelmei* (Scolar Kiadó, Budapest, 2016, Für Emil rajzaival)
- Üresség. Elégia a másnapért, hajnaltól hajnalig, négy tételben*; Scolar, Budapest, 2017, (*Scolar versek*), 2. kiadás, 2017
- Szeresd a vándort – Történetek versben*, Scolar, Budapest, 2018 (*Scolar versek*)

REGÉNYEK

- Mennyei egyetem* (Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1987, újrakiadás Palatinus Könyvkiadó, Budapest, 2012)
- ...se nélküled* (Balassi Kiadó, Budapest, 1994)
- A többi csak kaland volt* (Ister Kiadó, Budapest, 2005)
- Vándorló Talmud: Jer és lásd!* (Budapest-Bábel Kiadó, Budapest, é.n., Ács Gáborral közösen, Magén István illusztrációival)
- Minden kezdet* (Palatinus Könyvkiadó, Budapest, 2013)
- Szemérem / Lascar*; Scolar, Bp., 2016

DRÁMÁK, RÁDIÓJÁTÉKOK

- Neander Kávéház* (hangjáték, 1989)
- Hangdokumentumok 1956* (1989)
- A katona története* (hangjáték, 1990)
- Jer és lásd! – A Talmud könyvei* (hangjáték, 1991)
- Revü* (Dominó Színpad, 1991)
- Könyörgöm, szeress!* (Domino Színpad, 1991)
- Venus Vulgivaga* (hangjáték, 1992)
- Anna-bál* (színmű, Nyílt Fórum Füzetek ,94, Hevesi Sándor Színház, Zalaegerszeg, 1994)
- Anna-bál* (Nagyvárad Szigligeti Színház, 1995)

A tintalovag (Petőfi Irodalmi Múzeum, 1996)

Ezt a nőt nagyon (hangjáték, 2008)

MŰFORDÍTÁSKÖTETEK

Itamár József-Kesztyű versei (Európa Könyvkiadó, Új Pegasus, Budapest, 1989, másokkal közösen)

Dobos Marianne: *A szívek kötelessége megmarad* (Kelenföld Kiadó, Budapest, 1989, Turczi István versfordításával)

Leslie Wallen: *A bankár* (Macenas Kiadó, Budapest, 1991, újrakiadás *A pénzember*, Picaro Kiadó, Debrecen, 2011)

Clive Barker: *Kárhozat* (Hibiszkusz Kiadó, Budapest, 1991, Pálos Annával közösen)

Modern héber költők (Belvárosi Könyvkiadó, Budapest, 1992 másokkal közösen)

Dale Carnegie: *Sikerkalauz I* (Gladiátor Kiadó, Budapest, 1992, tíz kiadást megért)

Anais Nin: *Vénusz deltája* (Maecenas Kiadó, Budapest, 1992, újrakiadás Palatinus Kiadó, Budapest, 2007)

Isaac Bashevis Singer: *A Moszkát család* (Novella Kiadó, Budapest, 1996, újrakiadás Palatinus Kiadó, Budapest, 2011)

Tengeráramok – mai finn költők (Széphalom Könyvműhely, Budapest, 1996)

A dalok ura – mai ausztrál költők (Széphalom Könyvműhely, Budapest, 1999)

Thomas Keneally: *Ballada* (Novella Kiadó, Budapest, 2000, újrakiadás *Jimmie Blacksmith éneke*, Picaro Kiadó, Debrecen, 2011)

Biljana Sriljanovic: *Családtörténetek - Belgrád* (Színház folyóirat melléklete, Budapest, 2002)

Jarkko Laine: *A vers, amit mindig meg akartam írni* (Széphalom Könyvműhely, Budapest, 2002, másokkal közösen)

- Thomas Shapcott: *Ausztrál horizont* (Orpheusz Kiadó, Budapest, 2004)
- Belső terek – Huszonöt skót vers – 1978–2002* (Parnasszus, Budapest, 2004, másokkal közösen)
- Minden ablak nyitva* (válogatott versfordítások, Palatinus Kiadó, Budapest], 2009)
- John F. Deane: *Hódolat a madárembernek*, Kráter, Pomáz, 2011)

IDEGEN NYELVEN MEGJELENT ÖNÁLLÓ KÖTETEK

- A través de los años* (válogatott versek spanyolul, Bluebird Editions, Miami, 2010)
- Éjszakai portás* (kétnyelvű héber-magyar kiadás Itámár Jáoz-Keszt fordításában, Éked-Tel Aviv, 2011)
- Kápolna nyílik a szívben* (válogatott versek mandarin nyelven, Poem Culture Corp., Taiwan, 2012)
- Sehr* (válogatott versek német nyelven Széll Zsófia fordításában, Hochroth Budapest, 2013)
- Străinul* (válogatott versek román nyelven Balázs F. Attila fordításában, Editura Europa, Craiova, 2014)
- Write The Way Others Pray – Selected poems*, Libros Libertad, Vancouver, Canada, 2017

TURCZI ISTVÁN KRITIKAI RECEPCIÓJÁNAK VÁLOGATOTT BIBLIOGRÁFIÁJA

- BÁRDOS László, *Intim nyilvánosság – történelmek személyes térben. Turczi István lírája közös és egyéni létezés metszéspontján*, in *Tények melankóliája. Tanulmányok Turczi István műveiről*, szerk. RADVÁNSZKY Anikó, SÜTŐ Csaba András, Budapest, Ráció Kiadó, 2012, 112–119.

BAKONYI István, *Turczi István: Minden kezdet. A beavatás regénye*, Tiszatáj, 2015/10, 115–117.

BEDECS László, *Nincs egyedül*, Bárka, 2007/5, 103–107.

BEDECS László, *Short Message System. Textus és kontextus az SMS 66 kortárs költőnek című kötetben*, in *Tények melankóliája. Tanulmányok Turczi István műveiről*, szerk. RADVÁNSZKY Anikó, SÜTŐ Csaba András, Budapest, Ráció Kiadó, 2012, 82–86.

BENGI László, *Azonosság és műnemi határátlépés. Turczi István költői prózájáról*, *Tények melankóliája. Tanulmányok Turczi István műveiről*, szerk. RADVÁNSZKY Anikó, SÜTŐ Csaba András, Budapest, Ráció Kiadó, 2012, 137–144.

DEBRECENI Boglárka, „*Persze, nem mindegy, milyen karban...*” *A múzsa csókja? Turczi István új ciklusáról – a régiiek tükrében...*, Palócföld, 2008/5–6, 95–105.

HORVÁTH Kornélia, *Turczi István költői nyelvéről*, in *Tények melankóliája. Tanulmányok Turczi István műveiről*, szerk. RADVÁNSZKY Anikó, SÜTŐ Csaba András, Budapest, Ráció Kiadó, 2012, 203–209.

HORVÁTH Kornélia, *Turczi István helye a XX. és a XXI. századi magyar lírában*, Irodalmi Jelen Online, 2020. október 09. <https://irodalmijelen.hu/2020-okt-09-1233/turczi-istvan-helye-xx-xxi-szazadi-magyar-liraban>

HORVÁTH Kornélia, *Turczi István harmadik költői korszakáról*, Alföld, 2021/1, 78–85.

JÁNOSI Zoltán, *Platón a középcsatár!*, in *Tények melankóliája. Tanulmányok Turczi István műveiről*, szerk. RADVÁNSZKY Anikó, SÜTŐ Csaba András, Budapest, Ráció Kiadó, 2012, 69–81.

KABDEBÓ Lóránt, *Amerikai akció. Egy fejezet a könyvhétre megjelenő monográfiából*, Tiszatáj, 2007/6, 112–119.

KABDEBÓ Lóránt, *Rögeszmerend. Turczi István költészetének tragikus derűje*, Budapest, Balassi Kiadó, 2007.

- KABDEBŐ Lóránt, *Turczy István költészete – hagyomány, mely átvezet a huszadik századból*, in *Tények melankóliája. Tanulmányok Turczy István műveiről*, szerk. RADVÁNSZKY Anikó, SÜTŐ Csaba András, Budapest, Ráció Kiadó, 2012, 175–179.
- KÁNTÁS Balázs, *Poetica Humanistica Hungarica (Postmoderna?)*. Személyesség, közösségi beszédmód, humanizmus reprezentatív kortárs magyar költők életművében, Veszprém, Művészetek Háza, 2019.
- KOVÁCSNÉ KISS Csilla, *Kezdetben volt az üresség. Turczy István új kötetéről*, A Vörös Postakocsi Online, 2017. október 17.
<http://www.avorospostakocsi.hu/2017/10/17/kezdetben-volt-az-uresseg-turczy-istvan-uj-koteterol/>
- LÁNG Gusztáv, *Hallatszík-e a csönd? Szélgjegyzetek Turczy István válogatott verseihez*, Műhely, 2006/3.
- LÁNG Gusztáv, *Líra és történelem. Történelmi jelképek Turczy István verseiben*, in *Tények melankóliája. Tanulmányok Turczy István műveiről*, szerk. RADVÁNSZKY Anikó, SÜTŐ Csaba András, Budapest, Ráció Kiadó, 2012, 63–68.
- KULCSÁR SZABÓ Ernő, *Nem história – nem galéria. Turczy István: Áthalások*, in *Tények melankóliája. Tanulmányok Turczy István műveiről*, szerk. RADVÁNSZKY Anikó, SÜTŐ Csaba András, Budapest, Ráció Kiadó, 2012, 18–24.
- NAGY Csilla, *Post mortem. A szerző(k) halála(i) Turczy István Áthalások című könyvében*, in *Tények melankóliája. Tanulmányok Turczy István műveiről*, szerk. RADVÁNSZKY Anikó, SÜTŐ Csaba András, Budapest, Ráció Kiadó, 2012, 34–38.
- PAYER Imre, *Turczy István költészetéről*, Új Forrás, 2007/5, 64–76.
- PAYER Imre, *Turczy István költészetének szemlélete és nyelvi magatartása*, in *Tények melankóliája. Tanulmányok Turczy István műveiről*, szerk. RADVÁNSZKY Anikó, SÜTŐ Csaba András, Budapest, Ráció Kiadó, 2012, 218–224.

- PRÁGAI Tamás, *Történelem és retorika*, Napút, 2002/3, 84–89.
- RADVÁNSZKY Anikó, „Az emlékezet helyén történetek állnak”. Az elbeszélte identitás alakzatai Turczi István *Deodatus: A férfi és egy város tört. én.elme* című művében, in *Tények melankóliája. Tanulmányok Turczi István műveiről*, szerk. RADVÁNSZKY Anikó, SÜTŐ Csaba András, Budapest, Ráció Kiadó, 2012, 159–174.
- REMÉNYI József Tamás, *Casanova bábuja. Turczi István négy verséről*, in *Tények melankóliája. Tanulmányok Turczi István műveiről*, szerk. RADVÁNSZKY Anikó, SÜTŐ Csaba András, Budapest, Ráció Kiadó, 2012, 120–125.
- SÁRÁNDI József, *JELENLÉT tegnap és ma. Turczi István versei elé*, Új Forrás, 1983/1, 4–5.
- SÍPOS Lajos, *Ceruzarajzok Turczi István legszebb verseiről*, in *Tények melankóliája. Tanulmányok Turczi István műveiről*, szerk. RADVÁNSZKY Anikó, SÜTŐ Csaba András, Budapest, Ráció Kiadó, 2012, 225–228.
- SOLTÉSZ Márton, *A test öröme és a szöveg öröme. Jegyzetek az erotikus irodalomhoz*, Bárka, 2010/5, 59–65.
- SÜTŐ Csaba András, *Permanens transzparencia. Szöveg, test, fény, árnyék. Turczi István erotiko-lírájának megközelítése szöveg- és képelméleti támogatással*, in *Tények melankóliája. Tanulmányok Turczi István műveiről*, szerk. RADVÁNSZKY Anikó, SÜTŐ Csaba András, Budapest, Ráció Kiadó, 2012, 126–136.
- SZENTMÁRTONI János, „A vers olyan, mint a labradorkő”, *Magyar Napló*, 2007/11, 35–43.
- SZEPES Erika, *Ars amatoria – Magyarország 1969–1999*, *Parnasszus*, 2003/2, 104–125.
- SZEPES Erika, „Hold árvája, nyugtalan lélek” – avagy Turczi István megpillantja mindennek, azaz „tulajdon személyes dolgainak kezdetét”, *Dunatükör*, 2005/1–2, 52–73.

- SZEPES Erika, *Turczi István posztmodern és modern között*, in *Tények melankóliája. Tanulmányok Turczi István műveiről*, szerk. RADVÁNSZKY Anikó, SÜTŐ Csaba András, Budapest, Ráció Kiadó, 2012, 180–202.
- SZEPES Erika, *A hagyományember. Turczi István költészetének mélyrétegei*, Budapest, Littera Nova Kiadó, 2013.
- TARJÁN Tamás, *Komprimálva ő-aortasága. A félrím strukturáló szerepe Turczi István lírájában*, in *Tények melankóliája. Tanulmányok Turczi István műveiről*, szerk. RADVÁNSZKY Anikó, SÜTŐ Csaba András, Budapest, Ráció Kiadó, 2012, 25–33.
- TEMESI Ferenc, *Azrael szárnya megsuhog. Turczi István: Minden kezdet*, Magyar Hírlap, 2013. 06. 07., 8.
- TVERDOTA György, *A szövegeközisegtől a személyköziségig. Költőtársak Turczi István lírájában*, in *Tények melankóliája. Tanulmányok Turczi István műveiről*, szerk. RADVÁNSZKY Anikó, SÜTŐ Csaba András, Budapest, Ráció Kiadó, 2012, 11–17.
- VAJDA Károly, *Líra, liturgia, literalitás Turczi István költészetében. Az ima indiszponabilitásának jelentősége*, in *Tények melankóliája. Tanulmányok Turczi István műveiről*, szerk. RADVÁNSZKY Anikó, SÜTŐ Csaba András, Budapest, Ráció Kiadó, 2012, 87–111.
- V. GILBERT Edit, *Nőkép, férfikép, emberkép és önkép Turczi István életművében*, in *Tények melankóliája. Tanulmányok Turczi István műveiről*, szerk. RADVÁNSZKY Anikó, SÜTŐ Csaba András, Budapest, Ráció Kiadó, 2012, 210–217.
- VILCSEK Béla, *Turczi István*, Szépirodalmi Figyelő, 2005/5, 73–80.
- VILCSEK Béla, *A jelen(lét) embere. Turczi Istvánról*, Új Dunatáj, 2009/1, 44–56.
- VILCSEK Béla, *A vers legyen velünk! – Turczi István áthal(l)ása*, Új Forrás, 2009/10.
- VILCSEK Béla, *Három arc az arctalan nemzedékből. Petőcz András, Turczi István, Zalán Tibor*, in *Súlyok és hangsúlyok. Írások az utóbbi két évti-*

zed magyar irodalmáról (1988–2009), szerk. Szondi György–Vincze Ferenc, Budapest, Napkút Kiadó, 2009, 80–109.

VILCSEK Béla, *A költészet tört.én.elme. Turczi István Deodatusáról*, in *Tények melankóliája. Tanulmányok Turczi István műveiről*, szerk. RADVÁNSZKY Anikó, SÜTŐ Csaba András, Budapest, Ráció Kiadó, 2012, 159–174.

VILCSEK Béla, *A halandó bosszúja. Turczi István*, Győr, AmbrooBook, 2017.

ZSÁVOLYA Zoltán, *Cédulák egy/a (,)Költészethez(“)*. *Turczi István (lírai) életművének értékelése – az Áthalások című kötet okán és ürügyén*, in *Tények melankóliája. Tanulmányok Turczi István műveiről*, szerk. RADVÁNSZKY Anikó, SÜTŐ Csaba András, Budapest, Ráció Kiadó, 2012, 39–62.

ZSILLE Gábor, *Kitölteni az űrt*, Irodalmi Jelen Online, 2017. június 18.
<https://www.irodalmijelen.hu/2017-jul-18-1840/kitolteni-az-urt>

Tartalom

PROLÓGUS	5
LÍRAI ALAPMŰ	11
PRÓZAI ALAPMŰ	35
DRÁMAI ALAPMŰ	46
ÖSSZ-IRODALMI FŐMŰ	59
UTÓHANG	78
TURCZI ISTVÁN MŰVEINEK BIBLIOGRÁFIÁJA	82